

DÖRT HALİFE DÖNEMİNDE TALHA B. UBEYDULLAH*

Zehra ÇAKIR

Bozkır Dereçi İlköğretim Okulu

Din Kült. ve Ahl. Bilgisi Öğretmeni

Talha b. Ubaydullah at the Time of Four Caliphs

Talha b. Ubaydullah is one of the first muslims and emigrants to Medina. He was also one of the members of Shura. He took part in every battles except Battle of Badr.

He was not so active at the time of Caliph Abu Bakr and Umar. On the other hand, at the time of Caliph Uthman and Ali he was very active in politics. He was accused of being passive in the events leading the martyrdom of Caliph Uthman. He was the first one who pledged allegiance to Caliph Ali but he was among the opposition side at the Event of Jamal. And he was killed during this event.

İlk Müslümanlardan, ilk hicret edenlerden, Ashab-ı Şura'dan birisi olması gibi pek çok özel vasfı kendinde toplayan Talha b. Ubeydullah, İslam Tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Talha'nın Kureyş kabilesine mensup olduğu ve nesebinin Hz.Peygamber ve Hz.Ebû Bekir ile birleştiği bilinmektedir.

Talha'nın dört kızı ve her birine peygamber ismi verdiği on erkek evladı vardır. O aynı zamanda dört hanımından dolayı Hz.Peygamber ile bacanak olmuştur. Ayrıca Hz.Ebû Bekir'in kızı ile de evlenmiştir.

Medine döneminde, Bedir hariç tüm savaşlarda yer almıştır. Hz.Peygamber tarafından Ebû Sufyân'ın kervanın haberini araştırmak üzere görevlendirildiği için Bedir Savaşı'na yetişememiştir. Hz.Peygamber ona, ganimetten ve ecirden pay vermiş ve o Ashâb'ı-Bedir'den kabul edilmiştir. Uhud Savaşı'nda çok büyük fedâkarlıklar göstermiş ve Hz.Peygamber'i müdafaası esnasında eli çolak kalmıştır. Bu esnada, "Talha'ya (cennet) vacip oldu." müjdesine mahzar olmuştur.

Talha, sahabenin zenginlerindedir. Aynı zamanda oldukça cömert bir kişi idi. Onun bu çok belirgin özelliği, hayatının her safhasında görülmektedir. Bu güzel hasletten dolayı Hz.Peygamber tarafından o, "Talhatü'l-Hayr", "Talhatü'l-

* Bu makale, "Talha b. Ubaydullah Hayatı ve Şahsiyeti" (Konya, 2005) başlıklı Yüksek Lisans tezinden özetlenmiştir.

Feyyaz” ve “Talhatü'l-Cûd” olarak isimlendirilmiştir.

Bu makalede Râşid Halifeler Dönemi'nde Talha'nın konumu ele alınmıştır. Hz.Ebû Bekir ve Hz.Ömer dönemlerinde Talha, Hz.Ömer'in belirlediği Şûra üyelerinden birisi olarak Talha, Hz.Osman'ın muhasarasında onun nasıl bir tavır takındığı ve Hz.Ali döneminde ve pek çok tartışmaları beraberinde getirdiği Cemel Vak'ası'nda Talha gibi konular incelenmiştir.

1. HZ.EBÛ BEKİR DÖNEMİ

Hz.Ebû Bekir'in halifeligi zamanında Talha'nın etkin bir rol üstlendiği görülmektedir. O, bu dönemde son derece sakin bir hayat sürmüştür.¹

Hz.Ebû Bekir'e Benû Sâide Sakife'sinde Hz.Ömer ve diğer müslümanlar tarafından bey'at edilmişti. (11/632) Fakat bazı müslümanlar gibi Hz.Ali, Zübeyr ve Talha; Hz.Ebû Bekir'e bey'atten geri kalmışlardı.² İnsanlar, Sakife'de toplandıklarında, Hz.Ali, Zübeyr ve Talha, Hz Fâtıma'nın evinde idiler.³ Bu sahabeler, daha sonra bey'at ettiler.⁴ Talha bey'atteki bu gecikmesinin, hastalığından kaynaklandığını ifade etti. Hz.Ömer de bey'at etmede geç davrananlara hüsnü zanda bulunarak hasta muamelesi yapmıştır.⁵

Müslümanların bey'atini alarak hilafete geçen Hz.Ebû Bekir, zaman zaman arkadaşları ile oturur hasbihâl ederdi. Meselâ; Yemâme'nin fetih haberi Hz.Ebû Bekir'e ulaştığında; Hz.Ömer, Saîd b. Zeyd, Talha, muhacir ve ensardan bir grupla birlikte idi ve onlar bu habere çok sevindiler.⁶

Şam'a ordu göndermek istediğinde Hz.Ebû Bekir; Hz.Ömer, Hz.Osman, Hz.Ali, Abdurrahman b. Avf, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Bedir ehlinden muhacir ve ensarla istişarelerde bulunmuştu.⁷

Hz.Ebû Bekir, peygamberlik iddiasında bulunanlardan Tuleyha b. Huveylid ile mücadele ettiği bir zamanda Hz.Ali, Zübeyr, Talha ve Abdullah b. Mes'ûd'u şehrin geçitlerine yerleştirmiş daha sonra Medine halkını mescitte toplayıp bir konuşma yapmıştır.⁸

¹ Ali Bardakoğlu v.d., Sahabi Ansiklopedisi, İstanbul, Trs., s. 423.

² İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut, 1965, II, 325; el-Muhib et-Taberî, er-Riyâdu'n-Nadira fi Menâkibi'l-Aşera, Thk. İsa Abdullah Muhammed Himyerî, 1. bsk., Beyrut, 1417/1996, II, 199.

³ İbn Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye, Thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, 1. bsk., Beyrut, 1411/1990, VI, 77; el-Makdisî, Kitâbu'l-Bed' ve't-Târih, Kahire, Trs., V, 151; el-Endelüsî, el-İktifâü bimâ Tezammenuhû min Meğâzî Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ', Thk. Muhammed Kemaluddîn İzzeddîn Ali, 1. bsk., 1418/1997, II, 438; Muhib et-Taberî, Riyâd, II, 205; Süheyl Zekkâr, Târihu'l-Arab ve'l-İslâm, 4. bsk., Dimaşk, 1402/1982, s. 60; Wilferd Madelung, The Succession to Muhammad, New York, 1997, s. 32; Cem Zorlu, İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi, Konya, 2002, s. 169.

⁴ İbn Abdilber, el-İstîbâ fi Ma'rifeti'l-Ashâb, Thk. Ali Muhammed Becâvî, 1. bsk., Beyrut, 1412/1992, III, 973; Muhammed Salih Ekinci, Faslı'l-Hitâb fi Mevâfiki'l-Ashâb (Tarihte Metot ve Tarihi Tetkikler Işığında Sahabe Dönemi) Terc. Mehmet Ecir İşiyok, İstanbul, 1986, s. 63.

⁵ Madelung, s. 55.

⁶ Endelüsî, III, 70.

⁷ Endelüsî, III, 110; İhsan Süreyya Sırma, İslâmî Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi, İstanbul, 1990, s. 42.

⁸ et-Taberî, Târihu't-Taberî (Târihu'r-Rusul ve'l Mulûk), Thk. Mustafa Muhammed, Kahire, 1358/1939, III, 245; el-Kettânî, Nizâmü'l-Hukûmeti'n-Nebeviyyeti'l-Müsemmâ et-Terâtibü'l-

Talha, Hz.Ebû Bekir zamanında irtidad eden Hârîce b. Hısn b. Huzeyfe ve beraberindekiler ile çarpışanlar arasında yer aldı. Hârîce, yanında bulunan kişiler ile birlikte müslümanlara saldırdı. Talha yüksek bir tepenin üzerinde idi ve “Endişelenmeyin, işte süvariler yetişti!” diye bağırarak yardımcı kuvvetlerin geldiğini haber verdi. Bunu işiten düşman ordusu çekilmeye başladı. Yardımcı kuvvetler geldi ve orduya iltihak etti. Talha, Hârîce ve adamlarını takip etmeye başladı. Hârîce arkasına bile bakmadan kaçıyordu. Talha geride kalanlardan birini oku ile öldürdü. Diğerleri ise kaçıp kurtuldular. Talha orada bulunan Hz.Ebû Bekir’in yanına döndü ve düşmanın yenilip kaçtığını haber verdi.⁹

Hz.Ebû Bekir; Hâlid b. Velid ve ordusunun irtidad hareketleri ile uğraştığı bir sırada Hz.Ömer, Hz.Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf, Sa’d b. Ebî Vakkâs ve diğer bazı Ehl-i Bedir’den olan muhacir ve ensar ile Medine’de gelecek haberler için toplanmışlardı.¹⁰

Hz.Ebû Bekir, Kur’ân-ı Kerim’i toplamak için bir heyet oluşturmuştu. Bu heyette, Hz.Ömer, Hz.Osman, Hz.Ali, Talha, Sa’d, Ebû Derda, Abdullah b. Mes’ud, Mikdad b. el-Esved ve Ebû Mûsa el-Eş’arî gibi hâfız sahabiler bulunuyordu.¹¹

Hz.Ebû Bekir, kendi yerine kimin halife olabileceği hususunda sahabilerle ayrı ayrı istişarelerde bulunmuş ve Hz.Ömer’in hilafetine dair olumlu mesajlar almıştı. Talha, Hz.Ebû Bekir’in yanına geldiğinde ona, “İnsanların başına Ömer’i mi halife tayin ettin? Sen onunla beraberken bile insanların ondan çekindiklerini görmedin mi? İnsanları Ömer ile baş başa bırakıp Rabbine giderken Allah, teb’andan sorarsa ne yapacaksın?” dedi.¹² Bunun üzerine Hz.Ebû Bekir, “Beni oturtun.” dedi ve onu oturtular. “Beni Allah’ın hoşnutsuzluğu ile mi korkutuyorsun? Rabbime kavuşur da, bana bunu sorarsa, ‘İnsanların üzerine onların en hayırlısını halife tayin ettim’ derim.” dedi.¹³

Bazı sahabiler gibi¹⁴ Talha da Hz.Ömer’in sert yapısından dolayı endişesini bu şekilde dile getirmiştir. Yoksa Talha’nın Hz.Ömer’in şahsına karşı bir husumeti söz konusu değildir. Çünkü Hz.Ebû Bekir’in vefatı öncesinde Hz.Ömer’e yapılan bey’atte herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Hz.Ömer ise bu görüşünden dolayı Talha’ya bir kırgınlık beslememiş, bilakis hilafeti döneminde kendileri ile istişare ettiği ender kişiler içerisinde onu da dahil etmiştir. Hatta Hz.Ömer’in belirlediği kendisinden sonra halife olabilecek altı kişiden birisi de Talha olacaktır.

→ →

İdâriyye, Beyrut, Trs., I, 293; Mahmud Şâkir, et-Târîhu’l-İslâmî, 7. bsk., Beyrut, 1411/1991, III, 108.

⁹ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, Thk. Abdullah Üneys et-Tabba’, 1377/1957, s. 132-133; Mustafa Fayda, Allah’ın Kılıcı Hâlid b. Velid, 2. bsk., İstanbul, 1992, s. 251.

¹⁰ Fayda, Hâlid b. Velid, s. 254.

¹¹ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Red. Hakkı Dursun Yıldız, Konya, 1994, II, 60.

¹² Bu bilginin yanı sıra bazı çağdaş eserlerde Talha’nın, Hz.Ömer’in bu göreve getirilmesinin çok yerinde bir karar olduğunu söylediği görüşü de mevcuttur. (Sabri Hizmetli, İslâm Tarihi, Ankara, 1991, s. 200; Bardakoğlu v.d., s. 423)

¹³ Taberî, Târîh, III, 433; İbnü’l-Esîr, Kâmil, II, 425; et-Temmâvî, Hz.Ömer el-Faruk ve Modern Sistemler, Terc. Muhammed Vesim Taylan, İstanbul, 1993, s. 35-36.

¹⁴ Mehmet Ali Kapar, İslâm’ın İlk Döneminde Bey’at ve Seçim Sistemi, İstanbul, 1988, s. 49.

Hız.Ebû Bekir vefat edince (13/634) cenaze namazını Hz.Ömer, Mescid-i Nebevî'de kıldırdı. Ashab, nâ'sını, Hz.Peygamber'in yatağına koydu. Sonra başı Hz.Peygamber'in omuzuna gelecek şekilde lahdini Rasûlullah'ın lahdine iyice yanaştırdılar.¹⁵ Hz.Ebû Bekir'i kabrine Hz.Ömer, Hz.Osman, Talha ve Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman indirdiler.¹⁶

II. HZ.ÖMER DÖNEMİ

Talha, Hz.Ömer zamanında da olaylarda etkin bir konumda yer almadı. Talha'nın, daha ziyade Hz.Osman ve Hz.Ali Dönemleri'nde aktif rol oynadığı görülecektir.

Bununla birlikte Hz.Ömer Kâdisiye Savaşı'nda (14/635) ordunun öncü kuvvetlerinin başına Talha'yı, sol kanadına Abdurrahman b. Avf'ı, sağ kanadına da Zübeyr'i tayin etmişti. Bu savaşa Hz.Ömer, ordunun başında gitmek istese de Hz.Osman, Hz.Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf gibi ashabın ileri gelenlerinin hemen hemen hepsi devletin selameti açısından ittifakla ve ısrarla onu bundan vazgeçirmişlerdi. Bu sahabeler, ordunun başına Rasûlullah'ın ashabından birisinin tayin edilmesi görüşü üzerinde birleşmişlerdi.¹⁷

Diğer taraftan Hz.Peygamber ve Hz.Ebû Bekir zamanındaki gibi Hz.Ömer Dönemi'nde de Talha, istişare makamında yer almıştır. Zira, Hz.Ömer, sahabelerin önde gelenleri ile istişare yapmaya çok önem vermişti. Hz.Ömer onları Nihavend Savaşı (21/642) öncesinde yine istişare için bir araya topladı. Görüş sahibi bu kişilerin içinde Hz.Osman, Hz.Ali, Talha, Zübeyr ve Abdurrahman b. Avf hazır bulunmakta idiler. Onlardan her birinin ayrı ayrı fikir beyanı sonucunda, 'Hz.Ömer'in Medine'de kalması şartı ile ordunun oraya gönderilmesi' görüşü üzerinde mutabakata varılmıştı.¹⁸ İstişare esnasında Talha, Hz.Ömer'e hitaben şöyle bir konuşma yapmıştı: "Sen işleri hep ustaca yaptın. Karışıklıklarla denendin. Tecrübelerle pişirildin. Sen bu işi de dilediğin gibi yap. Biz senden uzaklaşmayız ve seni yalnız bırakmayız. Bize emret ki; sana itaat edelim. Bizi çağır ki; sana icabet edelim. Bize sorumluluk ver ki; atlarımıza binip gereğini yerine getirelim. Bize komutan ol ki; emrine girelim. Sen bu işlerde tecrübelisin."¹⁹

Irak'ın fethinden sonra Irak ve Şam topraklarının askerler arasında paylaşılması konusunda çıkan ihtilafta Talha'nın da katıldığı Hz.Ömer'in fikri olan, 'buraların askerlere verilmesi görüşü' kabul görmüştü.²⁰ Buna benzer bir olayda da Hz.Ömer fethedilen bir araziye ümmetin mülkü yapmak isteyince sahabeler arasında görüş ayrılıkları çıkmıştı. Talha, Hz.Ömer'in görüşü ile hem fikir idi ve

¹⁵ el-Bustî, Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr, Beyrut, 1379/1959, I, 4.

¹⁶ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut, Trs., III, 208; el-Bustî, Sikât, Thk. Seyyid Şerafeddîn Ahmed, 1. bsk., 1395/1975, II, 195; İbnü'l-Cevzî, Sıfatu's-Safve, Thk. Mahmûd Fâhûrî, 2. bsk., Beyrut, 1399/1979, I, 267; İbn Hacer, el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe, Thk. Ali Muhammed Becâvî, Beyrut, 1412/1992, IV, 28; es-Sehâvî, et-Tuhfetü'l-Latife fi Târîhi'l-Medineti's-Şerife, 1. bsk., Beyrut, 1993, II, 60; Ahmet Turan Yüksel, Abdullah b. Ömer, Konya, 2004, s. 37.

¹⁷ Taberî, Târîh, III, 480-481; İbnü'l-Esir, Kâmil, II, 150.

¹⁸ İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 7; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 1. bsk., Beyrut, 1386/1966, VII, 107.

¹⁹ Bustî, Sikât, II, 225; Endelüsî, IV, 331.

²⁰ Temmâvî, s. 108-109.

bu görüş kabul görmüştü.²¹

Hız.Ömer, önde gelen sahabilerden Hız.Ali, Hız.Osman, Talha, Abdurrahman b. Avf'ı vali olarak tayin etme teklifini reddetmiş; kendisine bunun sebebi sorulduğunda, "Verdiğim bu görevlerle onları kirltmekten korkarım." diye cevap vermişti.²²

Hız.Ömer'in son zamanlarında (24/644) yerine kimin geçebileceği ile ilgili istişareleri sırasında, İbn Abbas Hız.Ömer'e bazı sahabileri önermişti. Onun söylediği her sahabe hakkında, Hız.Ömer'in yorumları olmuştur. İşte bu konuşma sırasında İbn Abbas, "Ya Emîra'l-Mü'minin, bize halife olarak Talha'yı seçsen." deyince Hız.Ömer, "O, malını başkalarına verirken övünmekten hoşlanan ve kendini beğenen birisidir.²³ Bu hasletleri dışında o, bu göreve layıktır." demişti.²⁴

Ashab, Hız.Ömer'den yerine geçecek kişi konusunda ısrarla tavsiye isteyince o, "Size Hız.Peygamber'in, 'Onlar cennet ehliendir.' buyurduğu ve kendilerinden razı olduğu şu kişileri²⁵ tavsiye ederim: Hız.Osman, Hız.Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ebî Vakkâs. Bu kişilerden birisini seçin. Eğer ki onlar seçerlerse en iyisini seçerler." demişti.²⁶ Bu esnada Talha, Medine'de bulunmuyordu ama orada olduğu var sayılarak bu altı kişinin içine dahil edildi. Hız.Ömer, "Talha bu işte sizin ortağınızdır. Kardeşinizi üç gün bekleyiniz. Eğer bu süre zarfında gelmezse, işlerinizi yerine getiriniz.²⁷ Bunu kim Talha'ya söyler?" dedi. Sa'd b. Ebî Vakkâs, "Ben senin adına bunu yaparım. İnşallah muhalefet etmez." dedi. Hız.Ömer de, "İnşallah." dedi.²⁸

Hız.Ömer böylece, içlerinden birinin kendi yerine geçeceği "Ashab-ı Şûra" diye isimlendirilen bu grubu belirlemiş oldu.

III. HIZ.OSMAN DÖNEMİ

Bu başlık altında Hız.Ömer'in belirlediği altı kişilik Şûra üyeleri arasından Hız.Osman'ın halife seçilmesi ve Talha'nın konumu, Hız.Osman Dönemi'nde devlet işlerinde Talha'nın rolü ile Hız.Osman'ın asiler tarafından muhasarasında ve şehâdete giden yolda Talha'nın tavrı ele alınacaktır.

²¹ Mustafa Fayda, Hız.Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler, İstanbul, 1989, s. 31.

²² Temmâvî, s. 252.

²³ Hız.Ömer, münferit bir olay sonrasında Talha'da bu tür bir özellik görmüş olabilir. Yoksa bu Talha'nın genel bir özelliği olarak görülemez. Çünkü bu vasıf, "Talha'nın yaptığı yardımları ve iyilikleri daha ziyade gizli yapması (İbn Sa'd, III, 220), özelliği ile bağdaştırılmaz.

²⁴ Ya'kûbî, Târîhu'l-Ya'kûbî, Beyrut, Trs., II, 158; İrfan Aycan-M. Mahfuz Söylemez, İdeolojik Tarih Okumaları, Ankara, 1998, s. 74.

²⁵ Bu kişiler Aşere-i Mübeşşere'dendir. Hız.Peygamber, onlardan razı olduğunu ve onları sevdiğini bildirmiştir. (Abdullah Aydın-İsmail L. Çakan, "Aşere-i Mübeşşere", DİA, İstanbul, 1991, III, 547)

²⁶ el-Buhârî, Sahîhu'l-Buhârî, İstanbul, 1401/1981, Cenâze, 147; Câmî', III, 1355; İbn Tıktakâ, el-Fahrî fi'l-Adâbi's-Sultâniyye ve'd-Düvel'l-İslâmiyye, Beyrut, Trs., s. 100; Ömer Rıza Doğrul, İslâm Tarihi (Sadri İslâm İlk İhtilâf ve İhtilâller), 1353/1935, X, 172.

²⁷ Taberî, Târîh, IV, 192; İbn Abdi Rabbih, el-İkdul-Ferid, Thk. Üstad Şerefüddîn, Kahire, 1368/1949, IV, 275; es-Suyûtî, Kifâyetü't-Tâlîbi'l-Lübeyb fi Hasâisi'l-Hubeyb, I. bsk., 1405/1985, IV, 401; Carl Brockelman, Târîhu's-Şuûbi'l-İslâmiyye, (Arapça'ya) Terc. Nebi Emin Faris, Münir el-Ba'lebekî, 10. bsk., Beyrut, 1984, s. 115.

²⁸ İbn Abdi Rabbih, IV, 275; Adem Apak, Hız.Osman Dönemi Devlet Siyaseti, I. bsk, İstanbul, 2003, s. 89; Mustafa Fayda, "Hulefâ-yi Râşidîn", DİA, İstanbul, 1998, XVIII, 326.

1. Hz.Osman'ın Halife Seçilmesi ve Şûra

Daha önce de işaret edildiği gibi Talha, Hz.Ömer'in oluşturduğu ve sonucunda içlerinden Hz.Osman'ın halife seçildiği altı kişiden oluşan Ashab-ı Şûra'dandır.

Hız.Ömer'in vefatından sonra Hz.Aişe'nin izniyle onun odasında²⁹ başka bir rivayete göre ise el-Misver b. Mahrame'nin evinde³⁰ Şûra ekibi toplandığında, Talha orada bulunmuyordu. Grubun çalışmaları sonucunda Hz.Osman halife seçildi.

Hız.Osman'a bey'at edildiği gün Talha, Medine'ye geldi. Ona, "Hz.Osman'a bey'at edildi." denildi. O, "Hz.Osman'ın halifeliğine tüm Kureyşliler razı oldu mu?" diye sorunca onlar, "Evet" dediler. Hz.Osman Talha'nın yanına gelerek, "Sen görüşünde serbestsin. Eğer kabul etmezsen ben bu işten dönerim." dedi. Talha, "Gerçekten bunu yapar mısın?" diye sordu. O da, "Evet" dedi. Bunun üzerine Talha, "Herkesin ittifak ettiği bir şeyi ben nasıl istemem!" dedi ve ona bey'at etti.³¹

Bunların yanında kaynaklarda şöyle bir rivayet mevcuttur: Abdurrahman b. Avf'ın üç gün içinde halifeyi belirlemeleri gerektiğini söylemesi üzerine Zübeyr, "Ben hakkımı Hz.Ali'ye kullanıyorum."; Sa'd, "Ben hakkımı Abdurrahman'a kullanıyorum."; Talha, "Ben hakkımı Hz.Osman'a kullanıyorum." demiştir.³² Ancak Şûra'nın belirlenmesi ile başlayıp Hz.Osman'ın halife seçilmesi ile nihayete eren bu süreçte Talha'nın Medine'de olmaması; onun böyle bir seçimde bulunmasını mümkün kılmamaktadır. Ancak 'Talha Medine'ye geldiğinde Hz.Osman'ın halife olduğunu öğrenince herhangi bir sorun çıkarmadan Hz.Osman'a bey'at etmiştir.' bilgisi; Talha'nın, 'Hz.Osman'dan yana hakkını kullandığını' söylediği şeklinde eserlere yansımış olması muhtemeldir.

2. Devlet Görevlerindeki Konumu

Hız.Osman, yönetimde bulunduğu süre içerisinde akrabalarının yanı sıra, Hz.Ali, İbn Abbas, Talha ve Zübeyr ile de istişarelerde bulunurdu.³³ Hz.Ali, Talha ve Zübeyr yönetimdeki aksaklıkları gidermek için idare altındaki ulema ve fukahaya İslâm'ın vermiş olduğu sorumluluk gereği takvaya uygun bir şekilde Hz.Osman idaresini zaman zaman eleştirdikleri olmuştur.³⁴ Bir gün Talha'nın da

²⁹ Taberî, Târih, IV, 230; el-Hudari Bek, Târihu'l-Ümeme'l-İslâmiyye, Beyrut, Trs., II, 23.

³⁰ İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 68; Mahmud Şâkir, Târih, III, 225.

³¹ İbn Abdi Rabbih, IV, 280; İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 72; Mahmud Şâkir, Târih, III, 225. Abdurrahman b. Avf, Sa'd ve Zübeyr gibi Talha da halifelik hakkından feragat etmiştir. Bu davranışı ile o, böylesine büyük bir fedakarlık göstererek; devletin selameti, seçimin sükûnet ve huzur içerisinde gerçekleşmesi açısından önemli katkıda bulunmuş oldu. Bu durum, ileriki bölümlerde aktarılacağı üzere Cemal Vak'ası öncesi Talha'nın da içinde bulunduğu Hz.Ali karşıtı grupta, onun amacının halifelik olduğu iddiasına bir cevap teşkil eder.

³² Buhârî, Câmi', III, 1356; ez-Zehebî, Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm, Beyrut, 1418/1997, III, 280; en-Nâsirî, Kitâbü'l-İstiskâ li Ahbâri Düveli'l-Mağribi'l-Aksâ, Thk. Ca'fer en-Nâsirî-Muhammed en-Nâsirî, I. bsk., 1418/1997, s. 89.

³³ Hüseyin Algül-Osman Çetin, İslam Tarihi, İstanbul, 1996, II, 453.

³⁴ Muhammed Cemalettin Surûr, Hayatü's-Siyâsiyye fi'd-Devleti'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyye, 6. bsk., Kuveyt, 1399/1979, s. 59; Ahmet Akbulut, Sahabe Dönemi İktidar Kavgası, İstanbul, Trs., s. 161.

içlerinde bulunduğu bir grup sahabi, özellikle valilerin tavır ve hareketlerinden dolayı Hz.Osman'ı tenkit etmişti.³⁵ Yönetimle ilgili gelen şikayetlerin çoğalmasından sonra olayları izlemek ve gerekli tedbirleri almak üzere bir heyet oluşturuldu. Bu heyetin üyelerinden birisi de Talha idi. Talha güvenilir kişilerin seçilerek çeşitli yerlere gönderilmesini ve şikayetlerin tahkik edilmesini istemişti. Onun bu teklifi kabul edildi.³⁶

Hız.Osman'ın, akrabalarına karşı muamelesi,³⁷ halk tarafından yüksek sesle eleştirilmeye başlanmıştı. Bunun üzerine halk; Hz.Ali, Zübeyr, Talha, Sa'd ve Abdurrahman b. Avf'ı bu rahatsızlıklarını bildirmek üzere Halife'ye temsilci olarak gönderdiler. Heyet Hz.Osman'a bunun sebebini sorduğunda; o bunun, 'akrabalarına karşı merhametinden' olduğunu ifade etti. Orada bulunanlar, "Ebû Bekir ve Ömer'in akrabalarına karşı merhameti yok muydu!" dediler. Hz.Osman, "Ebû Bekir ve Ömer yakınlarına bir şey vermemekle Allah'dan ecir bekliyorlardı. Ben ise yakınlarıma infak etmekle Allah'dan ecir umuyorum." dedi.³⁸

Hız.Osman'ın halifeliği döneminde Hz.Ali ve Talha'nın arazilerinin arasındaki bir set ile ilgili davaları oldu. Mesele Hz.Osman'a intikal etti. Hz.Ali settin kalmasını, Talha ise kaldırılmasını istiyordu. Hz.Ali, Abdullah b. Cafer'i vekil tayin etti. Hz.Osman ertesi gün, muhacir ve ensardan bir grup ile birlikte bineğine binip olay yerine gitti. Zamanında Hz.Ömer'in bu davayı hükme bağladığını öğrenince geri döndü. Abdullah b. Cafer durumu Hz.Ali'ye haber verdi. Hz.Ali ondan Talha'ya gidip, "Set senindir, dilediğini yap." demesini istedi. Abdullah, olayın devamını şöyle anlatır: Bunu Talha'ya gidip söyledim, o getirdiğim habere sevindi. Ridâsını ve ayakkabılarını giyiniş benimle geldi. Hz.Ali'nin yanına girdik. Hz.Ali onunla merhabalaştı ve "Set senindir, dilediğini yap." dedi. Talha da, "Kabul ettim ve teşekkür etmek için geldim. Fakat yerine getirilmesini istediğim bir ihtiyacım var." dedi. Hz.Ali, "Nedir?" deyince Talha, "Ben araziye içindeki hizmetçiler, hayvan ve aletlerle birlikte kabul etmeni istiyorum." dedi. Hz.Ali, "Kabul ettim." dedi. Talha sevindi ve kucaklaşıp ayrıldılar. Abdullah, "Bilmiyorum onların hangisi daha cömert! Seti ikram eden Hz.Ali mi? Önce sulama kanalını vermezken sonra araziye ikram eden Talha mı?" dedi.³⁹

3. Hz.Osman'ın Muhasarası

Halife Hz.Osman'ın kuşatılıp şehadetine kadar gidecek olaylar, vilayetlerdeki bazı karışıklıklarla başladı. Bunun haberini alan Hz.Osman, valilerini Medine'ye çağırarak onlarla bir toplantı yapmıştı.⁴⁰ Bu toplantıya Hz.Ali, Talha ve Zübeyr

³⁵ Fayda, "Hulefâ-yi Râşidîn", DİA, XVIII, 330.

³⁶ Bardakoğlu v.d., s. 424.

³⁷ Ancak akrabalarına olan hürmeti ve ikramından sevap uman birisinin, bu meblağları -verdi ise bile- devlet hazinesinden veya bizzat kendisine ait olmayan bir paradan verdiği gibi bir düşünce asla mümkün olamaz.

³⁸ Ahmet Ağırakça, Hz.Osman, İstanbul, 1984, s. 83. Meselâ, Hz.Osman'ın yeğeni Sa'd b. el-Âs'a yüz bin dirhem hediye verdiği gibi bilgiler mevcuttur. (Madelung, s. 81)

³⁹ el-Huzâî, Tahrîcü'd-Delâilâtî's-Sem'iyye, Thk. İhsan Abbas, 1. bsk., Beyrut, 1405/1985, s. 297-298; Kettanî, II, 49.

⁴⁰ İbn Kuteybe'ye nisbet edilen eserde, bu esnada orada bulunan Muaviye ile Hz.Osman arasında şöyle bir diyalog aktarılır: Muaviye, "Bana izin ver; Ali, Talha ve Zübeyr'i öldüreyim." der.

gibi sahabenin ileri gelenleri de katılmışlardı.⁴¹

Karışıklıkları fırsat bilen bir grup, Hz.Osman'a isyan etmiş ve Hz.Ali, Zübeyr ve Talha'yı da ona karşı kıskırtmıştı.⁴² Hz.Osman, Amr b. el-Âs'ı görevinden alınca o da asiler safına katıldı.⁴³ Bu karmaşa döneminde Talha'nın Hz.Osman'a karşı sert konuştuğu rivayet edilmiştir.⁴⁴ Talha'nın yanı sıra Hz.Ali ve Zübeyr'in de Hz.Osman'ı tenkit etmeleri isyancı grubu cesaretlendirmişti.⁴⁵

Mısır, Kûfe ve Basralılardan bazıları, Hz.Ali, Talha ve Zübeyr'in dilinden halka hitaben sahte mektuplar yazmışlardı. Bu mektuplarla, halk din adına Hz.Osman'a karşı gelmeye davet ediliyordu.⁴⁶ Mısırlılar, Hz.Ali'nin; Basralılar, Talha'nın; Kûfeliler de Zübeyr'in halife olmasını istiyorlardı.⁴⁷

Mısırlılar, Kûfeliler ve Basralılar gruplar halinde Medine'ye doğru hareket ettiler. Hac için geldiklerini söyleyip⁴⁸ şehre girdiler. Mısırlılar Hz.Ali'nin yanına geldiler. Hz.Ali gerçek maksatlarını öğrenince onlara bağırdı ve yanından onları kovdu. Hz.Ali'nin yanındaki Basralı diğer bir grup Talha'nın yanına geldi. Bunun üzerine Talha, oğlunu Hz.Osman'ın yanına gönderdi. Bu gruba Hz.Ali gibi davrandı ve Hz.Ali'nin Mısırlılara söylediklerinin benzerini söyledi. Yanına gelen Kûfe grubunu da Zübeyr aynı şekilde geri çevirdi.

Hz.Ali Mısırlılara şöyle demişti: "Sâlih kimseler, Zî Merve ve Zî Haşeb'deki ordunun, Hz.Peygamber'in diliyle lanetlendiğini bilirler. Bu yüzden geri dönünüz." Onlar, "Evet" demişler, Hz.Ali'nin yanından ayrılmışlar ve yola çıkmışlardı. Fakat Medine'ye hemen geri döndüler. Hz.Ali Mısırlılara, "Görüşünüzden vazgeçip gittikten sonra, sizi geri çeviren nedir?" diye sordu. Onlar da, "Hz.Osman'ın bizi öldürmek istediğini bildiren bir mektup bulduk." dediler. Medine'ye geri dönen Basralılar Talha'ya, Kûfeliler de Zübeyr'e aynı şeyleri söylediler.⁴⁹

Hz.Ali, Hz.Osman'ın kuşatıldığı (35/656) haberini duyunca, Talha, Zübeyr

→ →

Hz.Osman, "Günahı olmayan bu insanlar nasıl öldürülür!" deyince Muaviye, "Sen onları öldürmezsen onlar seni öldürecekler." der. Hz.Osman, "Ümmetin kanını döken ilk kişi olmak istemem." diyerek Muaviye'nin bu fikrini reddeder. Bunun üzerine toplantı sonunda Muaviye; Hz.Ali, Talha ve Zübeyr'e sert bir konuşma yapmakla yetinir. (el-İmâme ve's-Siyâse, Thk. Taha Muhammed, Trs., I, 31) Sahabeden olan Muaviye'ye yaraşır bir davranış olarak görülmediği ve Hz.Ali, Talha ve Zübeyr'in Hz.Osman'a karşı böyle bir düşünceleri asla söz konusu olamayacağı için bu rivayet kabul edilebilir görülmektedir.

⁴¹ Sırma, s. 119.

⁴² Ya'kübi, II, 175; Taberî, Târih, IV, 357.

⁴³ İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 163.

⁴⁴ İbn Kuteybe, el-Maârif, 3. bsk., Beyrut, 1390/1970, s. 100; Bustî, Sikât, II, 256; Suyûtî, Târih, s. 157; Madelung, s. 189.

⁴⁵ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Ali", DİA, İstanbul, 1989, II, 372.

⁴⁶ el-Malakî, et-Temhîd ve'l-Beyân fi Makteli's-Şehîd Osman, Thk. Mahmud Yusuf Zâyed, 1. bsk., Katar, 1405/1984, s. 110; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 173.

⁴⁷ Seyf b. Ömer, el-Fitnetü ve Vak'atu'l-Cemel, Thk. Ahmed Râtib Armûş, 1. bsk., Beyrut, 1391/1971, s. 58-59; Taberî, Târih, IV, 349; Hasan İbrahim Hasan, Târihu'l-İslâm es-Siyâsi ve'd-Dinî ve's-Sekafî ve'l-İctimâî, Kahire, 1964, I, 362.

⁴⁸ Seyf b. Ömer, Fitne, s. 59; Malakî, s. 110.

⁴⁹ İbn Kesîr, Bidâye, VII, 174.

ve Ammâr'ı oraya göndermişti.⁵⁰ Bu esnada isyancı grup Talha ile -Hz.Ali ve Ammâr'da olduğu gibi- elçiler vasıtasıyla görüşmüşlerdi.⁵¹

Hz.Osman'ın kuşatıldığı kırk günlük süre zarfında bazı vakit namazlarını Talha kıldırıldı.⁵² Bu karmaşa döneminde ihtilafa düşülen konularda müslümanlara Hz.Ali, Talha ve Zübeyr danışmanlık ediyorlardı.⁵³ Çünkü bu üç sahabi halifeden sonra Medine'deki en nüfuzlu kimseler idi.⁵⁴

Muhasara esnasında Hz.Ali, Talha ve Zübeyr; Hz.Osman'ı ziyaret etmişler ve onunla gerekli bazı konuları konuşmuşlardı.⁵⁵ İsyancılar, Hz.Osman'ı su dahil her şeyden mahrum bırakmışlardı. Hz.Osman, Hz.Peygamber'in hanımları vasıtası ile Hz.Ali, Talha ve Zübeyr'e, "Bu insanlar, bana su bile vermiyorlar. Yapabilirseniz bana su gönderin." diye gizlice haber göndermişti.⁵⁶

Bir sahabi, bu günlere ait bir olayı şöyle anlatır: Hz.Osman, muhasara günlerinden birinde kalabalık bir toplulukla beraber idi. Onu, Cibrîl makamının en yüksek yerinde gördüm. Şöyle diyordu: "Ey topluluk! Talha burada mı?" Hiç kimse cevap vermedi. Sonra tekrar, "Ey topluluk! Talha burada mı?" dedi. İnsanlar yine sustular. Tekrar Hz.Osman, "Ey topluluk! Talha burada mı?" deyince Talha ayağa kalktı. Hz.Osman ona, "Seni burada görmemiş miydim!" dedi ve ekledi, "Sen bir cemaat içerisinde olacaksın, benim sana ard arda üç kez seslenişimi işiteceksin de bana cevap vermeyeceksin! Allah için söyle Ey Talha! Hatırlar mısın? Bir gün falan yerde sen ve ben Rasûlullah ile beraber idik. Başka hiç kimse yoktu." Talha, "Evet" dedi. Hz.Osman, "Rasûlullah sana, 'Ey Talha! Her nebinin cennette ashabından bir yoldaşı olacak. İşte cennette benim yoldaşım da Osman'dır.' buyurdu." dedi. Talha, "Evet" dedi. Sonra Hz.Osman, oradan çekip gitti.⁵⁷

Bu günlerdeki bir diğer olay da şöyle gelişmiştir: Hz.Osman kuşatma altındayken Talha onun yanına gitti. "İbn Udeys nerede?" diye seslendi. Bunu duyan İbn Udeys onun yanına geldi ve Talha onunla gizlice konuştu. İbn Udeys döndüğünde arkadaşlarına, "Osman'ın yanına girmek isteyenleri sokmayın ve yanında olanları da dışarıya çıkartmayın." dedi. Bunun üzerine Hz.Osman, "Bu, Talha'nın işidir. Allah'ım Talha'ya karşı sen bana yetersin! Talha onları bana karşı kıskırttı..." dedi.⁵⁸

Muhasara esnasında bir gün yanına gelen Talha'ya Hz.Osman, "Ey Talha! Sen tevbe ederek gelmedin, mağlup olarak geldin. Allah sana yeter ey Talha!" dedi.⁵⁹ Hz.Ali ise Talha'ya hitaben, "Allah senin iyiliğini versin. Sen Osman'ı bu insanlardan tam olarak korumadın!" dediğinde Talha, "Vallahi, Ümeyyeoğulları

⁵⁰ Zehebî, Târîh, III, 458.

⁵¹ Taberî, Târîh, IV, 358.

⁵² Taberî, Târîh, IV, 371.

⁵³ İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 159.

⁵⁴ Neşet Çağatay, "Zübeyr b. el-Awam", İA, İstanbul, 1986, XIII, 635.

⁵⁵ İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 161.

⁵⁶ İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 172-173.

⁵⁷ Malakî, s. 166-167; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 178, 211.

⁵⁸ Taberî, Târîh, IV, 379.

⁵⁹ Tâhâ Hüseyin, el-Fitnetü'l-Kübrâ Ali ve Benuhû, Trs., s. 8.

bana hakkımı verinceye kadar da böyle yapacağım!” demişti.⁶⁰

Kuşatmanın son günlerinde de Hz.Ali, Zübeyr ve Talha; oğullarını Hz.Osman'ı korumak amacı ile yanına yollamış ama onlar Hz.Osman'ın öldürülmesine mâni olamamışlardı. Hatta bu esnada Talha'nın oğlu Muhammed kana boyanmıştı.⁶¹ Hz.Osman'ı öldüren isyancılar, bu haberi Medine'ye yayarken, “Ey Talha b. Ubeydullah! Osman b. Affan'ı öldürdük!” diye bağırıyorlardı. Gayeleri cinayette Talha'nın da parmağı varmış intibâi uyandırmaktı.⁶²

Talha bir bahçede iken⁶³ Hz.Osman'ın öldürüldüğü (35/656) haberi Hz.Ali, Talha ve Zübeyr'e ulaştınca onlar Hz.Osman'ın evine hızla koştular. Akılları başlarından gitmişti. Eve girdiklerinde Hz.Osman yerde kanlar içinde idi. Hz.Ali, “Sizler onun kapısında iken Hz.Osman nasıl öldürülür!” diyerek oğlu Hasan'ı sarstı ve diğer oğlu Hüseyin'in sinesine vurdu. Talha ve Zübeyr'in oğullarına da hiddetle bağırırdı.⁶⁴ Talha ise Hz.Ali'ye, “Eğer Osman, Mervan'ı isyancılara teslim etseydi öldürülmezdi.” dedi.⁶⁵

Hz.Ali, Zeyd b. Sâbit ve Ka'b b. Mâlik gibi önde gelen sahabilerle birlikte Talha da Hz.Osman'ın cenazesinde bulunmuştur.⁶⁶ Talha, “Allah ona rahmet etsin! Onun ve İslâm'ın hakkını versin.” demiş⁶⁷ ve âsilere de beddua etmiştir.⁶⁸

Hz.Osman'ın öldürülme olayını Sa'd b. Ebî Vakkâs şöyle bir yorum yaparak öz eleştiride bulunmuştur: “Osman, Aişe'nin çekirttiği, Talha'nın bilettiği ve Ali'nin zehirlediği kılıç ile öldürüldü. Zübeyr, susup eli ile işaret etti. Biz ise hiç karışmadık. Eğer isteseydik Osman'ı kurtarırdık.”⁶⁹ Bu rivayette Hz.Aişe, Hz.Ali, Talha ve Zübeyr'e isnad edilen bu fiiller onların bu olaya dahilini göstermez. Bundan anlaşılması gereken, öldürülme olayının önceki aşamasında –olayın vehamet ve neticesinin bu derece elîm olacağı tahmin edilememiş olacak ki-isyancılarla hakkıyla engel olunmamasından başka bir şey değildir.

Sonuçta yukarıda söz konusu olan rivayetler, Hz.Osman ve Hz.Ali'nin Talha için söyledikleri bazı sözlere rağmen, Hz.Osman'ın öldürülmesinde Talha'nın doğrudan ve bilinçli olarak hiçbir dahli söz konusu değildir.⁷⁰ Ancak Talha, bu olaylarda diğer bazı sahabiler gibi tarafsız⁷¹ ve pasif davranmıştır. Zaten Talha bu davranışı ile eleştirilmiştir.⁷² Bir başka ifadeyle, kendisinden beklenen etkin tavrı ortaya koymamıştır. Bu sebeple de bazı rivayetlerde ismi, Hz.Osman'ın şehadetiyle doğrudan ilişkilendirilmiştir.

— — —

⁶⁰ İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 183.

⁶¹ Bustî, Sikât, III, 263-264; Zehebî, Târîh, III, 459.

⁶² DGBİT, II, 217.

⁶³ Seyf b. Ömer, Fitne, s. 92.

⁶⁴ Zehebî, Târîh, III, 460; Suyûtî, Târîh, s. 160.

⁶⁵ el-Bustî, es-Siratü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ', Thk. es-Seyyid Aziz Bek, 1. bsk., Beyrut, 1407/1987, s. 520.

⁶⁶ Taberî, Târîh, IV, 414; Malakî, s. 145.

⁶⁷ Seyf b. Ömer, Fitne, s. 73; Malakî, s. 149.

⁶⁸ Ağırakça, s. 103.

⁶⁹ İmâme, I, 48.

⁷⁰ DGBİT, II, 217.

⁷¹ İbn Abdilber, İstîâb, II, 766; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 247.

⁷² Julius Wellhausen, Arap Devleti ve Sukûtu, Çev. Fikret İşıltan, Ankara, 1963, s. 23.

IV. HZ.ALİ DÖNEMİNDE TALHA B. UBEYDULLAH

Bu konu Talha'nın Hz.Ali'ye bey'ati, Hz.Ali'den valilik talebi, Cemel Vak'ası'nı hazırlayan olaylar, Cemel Vak'ası ve Vefatı başlıkları altında ele alınacaktır.

1. Bey'ati

Hz.Osman'ın şehadetinden sonra Hz.Ali, istememesine rağmen âsilerin ve birçok sahabinin ısrarları ile halifelik teklifini kabul etti.⁷³ Hatta bir rivayete göre âsiler Medinelilere, "Size iki gün mühlet veriyoruz. Halife seçemezseniz Ali'yi, Talha'yı, Zübeyr'i ve içinizden pek çoğunuzu öldürürüz." diyerek onları tehdit etmişlerdi.⁷⁴ Neticede Hz.Ali, 36/656 senesinin Zilhicce ayının 25'inde Cuma günü mescide gitti ve minbere çıktı. Ona ilk bey'at eden Talha oldu.⁷⁵ Talha'nın bey'atini gören Habib b. Zühayr⁷⁶ veya bir bedevi,⁷⁷ "İnnâ lillâh! İlk bey'at eden el, çolak bir el oldu. Bu iş herhalde hayırla tamamlanmaz." dedi.⁷⁸ Talha'dan sonra da Zübeyr bey'at etmiştir.⁷⁹

Mısırlılar Talha ve Zübeyr'in Hz.Ali'ye bey'at ettiklerine ve Medinelilerin bu konudaki fikir birliğine bir hayli sevindiler. Buna karşın Mısırlıların desteklediği Hz.Ali'nin halife olmasından endişe duyan Kûfeli ve Basralı bir grup, -halifelik teklifini geri çevirmelerinden dolayı- kendilerinin desteklediği Talha ve Zübeyr'e cephe almışlardı.⁸⁰

Hz.Ali'nin hilafeti öncesi bazı kimseler, Talha'nın halife olmasını istemiş fakat o, bundan kaçınmıştı.⁸¹ Hatta Hz.Ali Talha'ya, "Uzat elini Ey Talha! Sana bey'at edeyim." deyince Talha, "Sen bu göreve benden çok daha layıksın. Sen Mü'minlerin Emirisin. Sen elini uzat." demişti. Bunun üzerine Hz.Ali elini uzatmış ve Talha ona bey'at etmişti.⁸² Buna paralel bir rivayet de şu şekildedir: Hz.Ali; Talha ve Zübeyr'e, "Dilerseniz siz bana bey'at edin, dilerseniz ben size bey'at edeyim." demiş Talha ve Zübeyr de, "Hayır, biz sana bey'at edelim." demişlerdi.

Talha ve Zübeyr Hz.Ali'ye bey'at ederken, "Ey Mü'minlerin Emiri, muhacirler adına da sana bey'at ediyoruz." demişlerdir.⁸³ Onların bu sözleri bundan

⁷³ Zehebî, Târîh, III, 460; Nasrî, s. 99.

⁷⁴ Algül-Çetin, II, 469; Ahmet Ağrakça, "Cemel Vak'ası", ŞİA, İstanbul, 2000, I, 373.

⁷⁵ Ya'kübî, II, 178; İbn Abdi Rabbih, IV, 330; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, 1. bsk., Beyrut, Trs., XI, 361; Kitâbü'd-Düvelî'l-İslâm, Thk. Muhammed Mustafa İbrahim, 1394/1974, I, 28.

⁷⁶ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, Mesâilü'l-İmâm Ahmed, Thk. Fadlurrahman Deyn Muhammed, 1. bsk., Delhî, 1408/1988, III, 341.

⁷⁷ Taberî, Târîh, IV, 428; Bustî, Sira, s. 522.

⁷⁸ Talha'nın eli, Uhud Savaşı'nda Hz.Peygamber'i müdafaa ederken çolak kalmıştı. Böylesine değerli bir iş sonucu sakat kalan elin kusur gibi addedilmesi hoş olmayan bir davranıştır. Oysaki bu hâl, ancak bir üstünlük olarak algılanabilir.

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 191; Huzâî, s. 276.

⁸⁰ Mustafa Günel, Hz.Ali Dönemi ve İç Siyaset, İstanbul, 1998, s. 51.

⁸¹ eş-Şeybânî, Fedâilü's-Sahâbe, Thk. Muhammed Abbas, 1. bsk., Beyrut, 1403/1983, II, 573; Hişâm Cuayt, el-Fitne, (Arapça'ya) Terc. Halil Ahmed Halil, Beyrut, Trs., s. 149.

⁸² Taberî, Târîh, IV, 434.

⁸³ Ya'kübî, II, 178.

sonra gerçekleştiği rivayet edilecek olan bazı olaylara bir cevap teşkil edecektir. Çünkü eserlerde, bey'atlerinin akabinden Talha ile Zübeyr ayrı ayrı, "Biz, Hz.Ali'nin kılıcı boynumuzda olduğu bir sırada kendisine bey'at ettik." dedikleri yer alır.⁸⁴ Nitekim bu konuda şöyle bir rivayetten söz edilir: Hz.Ali; Talha ve Zübeyr'i bey'ate davet etti. Talha bey'at etme işini ağırdan alınca Mâlik el-Eşter bulunduğu yerden kalktı, kılıcını çıkardı ve ona, "Vallahi ya bey'at edersin ya da kılıcımı iki gözünün ortasına vururum." dedi. Bunun üzerine Talha, "Nerede kaçış yeri!" dedi ve Hz.Ali'ye bey'at etti. Sahabiden Sa'd, "Talha'nın başında kılıç olup olmadığını bilmiyorum ama zorla bey'at ettiğini biliyorum." demişti.⁸⁵ Talha, kılıç altında bir bey'at olamayacağı için, Hz.Ali'ye yapılmış bey'atin hükümsüz olduğunu söylemiştir.⁸⁶ Ayrıca Hz.Ali'ye bey'at edilmesinde faâl rol oynayan Hukeym b. Cebele'nin de Zübeyr'i bey'ate zorladığı rivayet edilir.⁸⁷

Ekinci, Kâdı Ebû Bekir'in şu yorumu yaptığını nakleder: Hâşâ! Talha ve Zübeyr baskı ile bey'at etmekten uzak oldukları gibi, Hz.Ali de onlara zorla bey'at ettirmekten uzaktır.⁸⁸ Ancak -rivayetlerden de anlaşılacağı üzere- eğer ortada bir zorlama varsa bu da Hz.Ali'nin etrafında bulunan bazı kimseler tarafından olduğu ifade edilebilir. Buna paralel de eğer ortada bir zorla bey'at varsa, bunun da Hz.Ali'nin şahsına değil, isyancılara bir karşı çıkış olarak değerlendirilebilir. Zaten Hz.Ali'nin hilafete getirilmesi, Kureyş'in ileri gelenlerinin yanında bu grubun da ısrarları ile gerçekleşmiştir. Hz.Osman döneminde daha belirgin olan Hz.Ali, Zübeyr ve Talha üçlüsü ve birlikteliği dikkat çekmektedir. Öyleyse Talha ve Zübeyr, halifeliği kendileri istemediklerine göre, Hz.Ali'nin hilafetine de karşı çıkmaları mümkün görünmemektedir. Bu mesele ilerleyen olaylarda tekrar gündeme gelecektir.

2. Valilik Talebi

Hz.Ali'nin hilafete geçmesi ile birlikte tayin edeceği valilik görevlerinden, Talha ve Zübeyr'in de bazı talepleri olmuştur. Hatta Talha'nın bu konuda çok istekli olduğu rivayet edilmektedir.⁸⁹

Talha, Basra; Zübeyr de Kûfe valiliklerini istemişlerdi.⁹⁰ Bunun yanında Talha'nın Yemen valiliğini istediği rivayeti de mevcuttur.⁹¹ Fakat onların bu istekleri, bazı sebeplerden dolayı gerçekleşemedi.⁹² Hz.Ali'nin gerekçesi şu sözleri oldu: "Siz yanımda olun. Ben bu işi sizler varsınız diye üstlendim. Sizin yokluğunuza üzülürüm."⁹³ Bu konu ile ilgili şöyle bir olay anlatılır: Talha ve Zübeyr, bey'at işi

⁸⁴ el-Belâzûrî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), Ensâbu'l-Eşrâf-1, Thk. Rızâ Ziriklî v.d., 1. bsk., Beyrut, 1376/1957, III, 22; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 240; Hişâm Cuayt, s. 151.

⁸⁵ Taberî, Târih, IV, 429-431.

⁸⁶ Belâzûrî, Ensâb-1, III, 22.

⁸⁷ İ. Hakkı Ünal, "Hukeym b. Cebele", DİA, İstanbul, 1998, XVIII, 313.

⁸⁸ Ekinci, s. 228.

⁸⁹ Tâhâ Hüseyin, s. 9.

⁹⁰ İbn Abdilber, İstiâb, IV, 1813; Taberî, Târih, IV, 429.

⁹¹ İbn Hallikan, Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân, Thk. İhsan Abbas, Beyrut, 1388/1968, V, 59; Hasan İbrahim Hasan, I, 364.

⁹² İbnü'l-Esrî, Kâmil, III, 196; Hasan İbrahim Hasan, I, 364.

⁹³ Ya'kûbî, II, 180; Taberî, Târih, IV, 429.

bittikten sonra Hz.Ali'ye gelerek, "Sana hangi hususta bey'at ettiğimizi biliyor musun?" diye sorunca Hz.Ali, "Evet; dinlemek ve itaat etmek üzere. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a hangi hususta bey'at ettiyseniz onun üzerine." dedi. Onlar, "Hayır, biz sana işte ortak olmak üzere bey'at ettik." dediler. Hz.Ali onların bu düşüncelerini reddetti. Onlar bu defa Kureyş'ten rastladıkları bir cemaate Hz.Ali hakkında ileri geri konuştular. Bu sözler Hz.Ali'nin kulağına gidince o, Abdullah b. Mes'ud'a bu konuda görüşünü sordu. Abdullah, "Görüyorum ki onlar valilik istiyorlar. Sen de Zübeyr'e Kûfe valiliğini, Talha'ya da Basra valiliğini ver." dedi. Hz.Ali bunu şiddetle reddetti.⁹⁴

İleriki zamanlarda Talha ve Zübeyr'in Hz.Ali'yi dinlemeyerek Basra'ya gidiş sebeplerinden birisinin, onlara istedikleri valiliklerin verilmemesi gösterilecektir ki bu görüş bir dayanak bulamamaktadır. Çünkü Talha ve Zübeyr'in Basra'ya gidişleri ve sonrasında, valilik isteklerini tekrar dile getirdikleri görülmektedir. Onların amaçları, -bu isteklerinden tamamen bağımsız olarak- 'Hz.Osman'ı öldürenlerin cezalandırılması' idi.

3. Cemel Vak'ası'nı Hazırlayan Olaylar

Talha ve Zübeyr, Hz.Osman'ın şehadetinden sonra halife seçilecek kişiye bey'at etmenin şartının; Hz.Osman'ın katillerini bulup cezalandırması olduğunu belirtmişlerdi.⁹⁵ Bu bey'at sonrasında da Talha, Zübeyr ve sahabenin önde gelenleri Hz.Ali'nin yanına gelerek Hz.Osman'ın kanının yerde kalmamasını ve hakların ikame edilmesini talep etmişlerdi.⁹⁶ Hz.Aişe, Talha ve Zübeyr, katillerin derhal cezalandırılmasını isterlerken; Hz.Ali, katillerin cezalandırılacağı, fakat bunun için fırsat kollamak gerektiği görüşünü savunuyor⁹⁷ ve bu işin halledilmesinin hemen mümkün olamayacağını bildiriyordu.⁹⁸

Bu gelişmeler sonrasında Hz.Ali'ye yapılan bey'atin üzerinden birkaç ay geçmemişti ki⁹⁹ Talha ve Zübeyr, umre yapmak amacıyla Mekke'ye gitmek için Hz.Ali'den izin istediler.¹⁰⁰ Bu arada Hz.Ali'nin Şam'a vali olarak gönderdiği Sehl b. Huneyf, halk tarafından kabul edilmeyip geri döndürülünce, Hz.Ali; Talha ve Zübeyr'i yanına çağırarak onlara, "Sizi uyardığım husus ortaya çıktı. Bu sizin güvenilirliğinizle sonuca ulaşacak bir iştir. Fitne, artarak kızışan ve

⁹⁴ Halid Erboğa, "Zübeyr b. el-Avvâm", Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2000, VIII, 388.

⁹⁵ İbnü'l-Esir, Kâmil, III, 211; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 231; Brockelman, s. 115; Muhammed Fehmi Abdulvehhâb, Şehid Sahabiler, Terc. Süheyl Yüce, 1195, Konya, s. 36.

⁹⁶ ed-Dineverî, el-Ahbârü't-Tivâl, Thk. Ömer Ferrüh Tabbâh, Beyrut, Trs., s. 136; en-Nedîm, el-Fihrist, Beyrut, 1398/1978, s. 249; el-Mes'ûdî, Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher, Paris, 1286/1869, II, 366; Malakî, s. 225, 228; ez-Zehabî, el-Iber fi Haberî Men Gâber, Thk. Salahaddîn el-Müneccid, 2. bsk., Kuveyt, 1367/1948, I, 27; el-Halebî, es-Sîrati'l-Halebiyye, Beyrut, 1400/1980, II, 326; Ethem Ruhi Fiğlalı, "Cemel Vak'ası", DİA, İstanbul, 1993, VII, 320.

⁹⁷ Algül-Çetin, II, 237, 490.

⁹⁸ İbn Kesîr, Bidâye, VII, 228.

⁹⁹ Taberî, Târih, IV, 452; İbnü'l-Adîm, Buğyetü't-Taleb fi Târihi Haleb, Thk. Süheyl Zekkâr, 1. bsk., Beyrut, 1408/1988, VIII, 3672.

¹⁰⁰ Belâzürî, Ensâb-1, III, 22; Kâdî Ebû Bekr b. el-Arabî, el-Avâsım mine'l-Kavâsım, Thk. Muhammed Cemil Gâzî, 2. bsk., Beyrut, 1407/1987, I, 151; İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam fi Târihi'l-Ümami ve'l-Mülûk, Thk. Abdulkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut, Trs., V, 77; Hişâm Cuayt, s. 147.

yayılan bir ateş gibidir.” dedi. Buna karşın Talha ve Zübeyr, Medine’den çıkmak için tekrar izin istediler. “Ya biz görüşümüzde ısrar edelim ya da bize müsaade et.” dediler.¹⁰¹ Hz.Ali, “Vallahi, siz umre için Mekke’ye değil¹⁰² başka işler için Basra’ya veya Şam’a gitmek istiyorsunuz.¹⁰³ Bana bey’at edilmeden önce ben size, ‘Sizden hanginiz isterse ben ona bey’at edeyim.’ demiştim de siz bunu kabul etmemiştiniz.” dedi.¹⁰⁴ Bunun üzerine Talha ve Zübeyr, Mekke’ye gideceklerine dair yemin ettiler.¹⁰⁵ Hz.Ali de onlara izin verdi ve onlar Mekke’ye doğru yola çıktılar.¹⁰⁶

Talha ve Zübeyr’in Medine’den çıkması ile başlayıp ileride vuku bulacak olaylara sebep olduğu iddia edilen şu rivayetler vardır: Hz.Ali’nin onlara istedikleri valilikleri vermemesi nedeni ile ondan öç almak istemeleri ve bey’at ettiklerinden dolayı pişman olmaları¹⁰⁷ daha da ileri giderek halifelik makamında gözlerinin olması.¹⁰⁸ Fakat bunun tam tersine hedeflerinin Hz.Ali veya onun halifeliği olmadığı, kendilerini veya herhangi birini halife yapmak için Medine’den çıkmadıkları konusunda alimler ittifak halindedir.¹⁰⁹ Onların asıl meselesi ise; ‘Bir halife, nasıl olur da suçsuz yere öldürülmüş bir halifenin katillerini araştırmaz ve katillere had cezası uygulamaz.’ idi. Onlar bu olayın bir an evvel hallolmasını istiyorlardı.¹¹⁰

Hz.Aişe, Hz.Osman’ın şehadeti esnasında hac yapmakta idi. Hz.Aişe, Medine dönüşü yolda Talha’ya bey’at edildiği haberini aldı ve buna çok sevindi.¹¹¹ Çünkü Hz.Aişe, Hz.Osman’dan sonra hilafete Talha’yı layık görüyordu. Hz.Ali’nin halife olmasından sonra da bu isteğinden vazgeçmeyecek ve Hz.Ali’nin hilafetten azledilip Talha’nın bu makama getirilmesini isteyecekti. Hatta Hz.Aişe, Hz.Osman’ın ölüm haberini duyduğunda, “Sanki, insanları Talha’ya biat ederken görüyorum.” dediği rivayet edilir.¹¹² Fakat Hz.Ali’nin halife olduğu gerçeğini öğrenince Mekke’ye geri dönmüştür.¹¹³

Talha ve Zübeyr Mekke’ye gelince Hz.Aişe ile görüştü. Hz.Aişe, onlara Medine’de neler olup bittiğini sordu. Talha ve Zübeyr, “Biz oradaki karmaşadan ve bedevilerden kaçtık. Orada hakkı bilmeyen, batıla karşı duramayan ve kendilerini bunlardan alıkoyamayan bir kavim bıraktık.” dediler. Hz.Aişe, “Bu kargaşayı ortadan kaldırmak gerekir.” dedi.¹¹⁴ Talha ve Zübeyr de Hz.Aişe’ye bir şeyler

¹⁰¹ İbnü’l-Esîr, Kâmil, III, 202.

¹⁰² Ya’kûbî, II, 180; Hasan İbrahim Hasan, I, 364.

¹⁰³ Belâzûrî, Ensâb-1, III, 22.

¹⁰⁴ Bustî, Sikât, II, 278.

¹⁰⁵ Mes’ûdî, II, 366; Kâdî Ebû Bekr, I, 151.

¹⁰⁶ İbnü’l-Cevzî, Muntazam, V, 77; Halebî, III, 355.

¹⁰⁷ Hasan İbrahim Hasan, I, 364.

¹⁰⁸ Algül-Çetin, II, 561.

¹⁰⁹ İkinci, s. 233, 236.

¹¹⁰ Hudarî Bek, II, 59.

¹¹¹ Tâhâ Hüseyin, s. 25.

¹¹² Günal, s. 62; Akbulut, s. 187.

¹¹³ Ya’kûbî, II, 180.

¹¹⁴ İbnü’l-Esîr, Kâmil, III, 208.

yapılmasının zarureti ifade ettiler.¹¹⁵

İstişarelerden sonra Abdullah b. Âmir'in önerisi olan, 'Basra'ya hareket' fikri karara bağlandı.¹¹⁶ Hz.Aişe, Talha ve Zübeyr; dokuz yüzü Mekke ve Medine'den olmak üzere toplam üç bin kişi ile birlikte¹¹⁷ Basra'ya doğru hareket ettiler.¹¹⁸ Bu esnada Zübeyr ve Talha, Hz.Ömer'in oğlu Abdullah'a gelerek hareketlerine katılmasını istediler. Fakat İbn Ömer, kendisinin Medine halkından olduğunu ifade etti ve "Eğer onlar size destek verirlerse ben de katılırım." dedi. Bunun üzerine İbn Ömer'in yanından ayrıldılar.¹¹⁹

Hz.Aişe'yi ikna ederek yanlarına çekmeyi başaran Talha ve Zübeyr,¹²⁰ Hz.Ömer'in kızı ve Hz.Peygamber'in hanımı Hafsa'yı da Hz.Aişe vasıtası ile kendilerine katılmaya ikna etmişlerdi. Fakat Abdullah b. Ömer, ablasının onlara katılmasını engelledi.¹²¹

Hz.Aişe ve beraberindekiler, Mekke'den çıktıktan sonra bir yerde namaz için konakladılar ve Mervan b. Hakem ezan okudu. Sonra Talha ve Zübeyr'in yanına gelerek, "Emirliği ve namaz kıldırma işini hanginize teslim edeyim." dedi. Abdullah b. Zübeyr babasını kastederek, "Abdullah'ın babasına." dedi. Muhammed b. Talha da babasını kastederek, "Muhammed'in babasına." dedi. Bunun üzerine Hz.Aişe Mervan b. Hakem'e, "Sen bizim aramızda ayrılık mı istiyorsun!" dedi.¹²² Sonra bir rivayete göre Abdullah b. Zübeyr'i kastederek, "Müslümanların namazlarını ablamın oğlu kıldırın." dedi.¹²³ Başka bir rivayete göre ise, "Talha ve Zübeyr'den büyük olan kıldırın." dedi ve Zübeyr kıldırdı.¹²⁴ Bu olay sonrasında Muaz b. Ubeydullah şöyle bir tespitte bulunmuştur: "Vallahi eğer biz zafere ulaşıydık, kendi aramızda savaşırdık. Çünkü emirliği ne Zübeyr Talha'ya, ne de Talha Zübeyr'e bırakıyordu."¹²⁵

Sonraki günlerde Hz.Aişe, namazları bir gün Muhammed b. Talha'nın, bir gün Abdullah b. Zübeyr'in kıldırmasını istedi ve bu fikre uyuldu.¹²⁶

Basra yolculuğu sırasında Neccâr Oğulları'ndan bazı şairler, Talha ve Zübeyr adına şiirler söylüyorlardı.¹²⁷ Kafile geceleyin bir su kuyusuna rastladı. Bu sırada havlama sesleri işitildi. Hz.Aişe, "Bu hangi kuyudur?" diye sordu. Orada bulunanlardan bazıları, "Hav'eb Suyudur." dediler. Hz.Aişe, "İnnâ lillâh! Beni geri

¹¹⁵ Ya'kûbî, II, 180.

¹¹⁶ Dîneverî, s. 137; Zehebî, Siyer, III, 18; Süheyl Zekkâr, s. 104.

¹¹⁷ Belâzürî, Ensâb-1, III, 24.

¹¹⁸ Mes'ûdî, II, 366; Malakî, s. 228.

¹¹⁹ Seyf b. Ömer, Fitne, s. 118; Nâsîrî, s. 100.

¹²⁰ Hz.Aişe, enişmeleri olması hasebiyle Talha ve Zübeyr'den de etkilenecek bu oluşumun içinde yer almıştır. Talha, Ümmü Külsûm ile Zübeyr, Esmâ ile evli idi. (Harun Reşit Demirel, "Hz.Aişe ve Siyaset", Y.Y.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Van, 2000, III, 140)

¹²¹ İbn Kesîr, el-Bidâye, VII, 230.

¹²² Taberî, Târîh, IV, 454; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb, Beyrut, Trs., I, 42.

¹²³ İbn Haldûn, Târîhu İbn Haldûn, Beyrut, 1391/1971, II, 154-155; Brockelman, s. 115.

¹²⁴ Belâzürî, Ensâb-1, III, 24; Madelung, s. 162.

¹²⁵ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 209.

¹²⁶ Mes'ûdî, II, 367; Tâhâ Hüseyin, s. 37.

¹²⁷ Madelung, s. 164.

götürün. Çünkü Rasûlullah bana, “Hav’eb köpeklerinin havladığı kimselerden olma.” buyurmuştu.¹²⁸ Abdullah b. Zübeyr, Zübeyr, Talha ve Âmir oğullarından, bir rivayete göre kırk, başka bir rivayete göre ise elli kişi Hz.Aişe’ye gelerek buranın Hav’eb Suyu olmadığına dair şahitlik ettiler.¹²⁹ Bu hadise ilk ‘Şehâdetü’z-Zûr’ (yalancı şahitlik) olarak tarihe geçmiştir.¹³⁰

Hz.Aişe’yi ikna ederek yola devam eden grup, kendilerine katılması için Ahnef b. Kays’ı çağırmışlardı.¹³¹ İşte bu olay Ahnef b. Kays’ın ifadeleriyle şöyle nakledilir: Talha, Zübeyr ve Aişe’ye danışmadan Ali’ye bey’at etmedim. Şöyleki: Osman muhasara altında iken haccedecektim. Onlara dedim ki; “Osman öldürülürse kime bey’at etmemi istersiniz?” Üçü de, “Ali’ye.” dediler. “Bana, bunda rıza gösterir misiniz?” dedim. “Evet.” dediler. Haccedip Medine’ye döndüğümde gördüm ki, Osman öldürülmüş. Ben de gittim, Ali’ye bey’at ettim ve ailemin yanına döndüm. İşlerin düzelmeye başladığı bir zamanda bana, “Aişe, Talha ve Zübeyr seni Huraybe’ye çağırıyorlar.” şeklinde bir haber geldi. “Onlara ne oldu?” diye sorunca bana, “Osman’ın kanı hususunda Ali ile savaşmak üzere senden yardım istiyorlar.” dediler. “Bana, ne kötü bir haber getirdiniz. Mü’minlerin annesini ve Rasûlullah’ın havarisini terk etmem kötü bir şeydir. Ama Rasûlullah’ın amcasının oğluyla -hele ona bey’at etmem emredilmişken-savaşmam çok daha kötüdür.” dedim. Onların yanlarına gittim: “Ey Mü’minlerin annesi, Ey Zübeyr ve Ey Talha, Allah için söyleyin! ‘Kime bey’at etmemi emredersiniz?’ diye sorduğumda siz, ‘Ali’ye bey’at et.’ dememiş miydiniz?” dedim. Onlar, “Evet ama o, va’dini yerine getirmede.” dediler. “Vallahi, ne sizinle ne Mü’minlerin annesiyle ne de Rasûlullah’ın amcasının oğluyla savaşacağım.” dedim. Bu yüzden beni bırakıp gittiler.¹³²

Yine Basra yolculuğu sırasında, Alkame b. Vakkâs el-Leysi şöyle bir olay anlatır: Talha, Zübeyr ve Aişe’nin de içinde bulunduğu bir mecliste, Talha’yı sıkıntılı gördüm. O, göğsüne kadar uzanan sakalını sıvazlıyordu. “Ey Ebû Muhammed! Sakalınla oynamandan sıkıntıda olduğunu ve bu meclisten hoşlanmadığımı anlıyorum. Hoşuna gitmeyen bir durum varsa, onu hallet.” dedim. Talha bana, “Ey Alkame! Biz dışımızdakilere karşı tek bir yumruk gibiydik. Şimdi birbirimize karşı demirden iki dağ olduk. Osman hakkındaki düşüncem ise; kanımın son damlasına kadar onu öldürenlerin cezalandırılması için çaba sarf etmektir.” dedi.¹³³ Ona, “Oğlun Muhammed geri dönsün. Senin ailen ve bir çok malın-mülkün var. Yerine o halef olur.” dedim. Talha, “Onu bu işten menetmem.” dedi. Oğlu Muhammed’e gittim. Ona, “Babanın başına kötü bir şey

¹²⁸ Taberî, Târîh, IV, 469; İbn Haldûn, Târîh, II, 155; Mustafa Fayda, “Aişe”, DİA, İstanbul, 1989, II, 201.

¹²⁹ Bu rivayet (ne Hz.Peygamber’in böyle bir sözünün olduğu, ne Hz.Aişe’nin bunu hatırladığı ve ne de herhangi bir yalancı şahitliğin varlığı) beraberinde bir takım istifhamları getireceği düşüncesi ile bazı alimler tarafından kabul görmemiştir. (M. Bahaüddin Varol, Siyasallama Sürecinde Ehli Beyt, Konya, 2004, s. 53-54.)

¹³⁰ Mes’ûdî, II, 366; Halebi, III, 355.

¹³¹ İbn Kesîr, Bidâye, VII, 232.

¹³² Kâdî Ebû Bekr, I, 152; İbnü’l-Esîr, Kâmil, III, 210.

¹³³ Belâzûrî, Ensâb-1, III, 30; İbn Haldûn, Târîh, II, 161.

¹³³ ez-Ziriklî, al-A’lâm, 2.bsk., Byrut, 1389/1969, I, 331.

gelirse ailenizin ve arazilerinizin başına sen geçersin.” dedim. O, “Babamın durumunu başkalarından öğrenmek istemem.” dedi.¹³⁴

Hız.Aişe ve beraberindekiler Basra'ya ulaşınca Basra valisi Osman b. Huneyf, şehrin eşrâfından İmran b. Husayn ve Ebû Esved ed- Düelf'yi, niyetini öğrenmek üzere Hız.Aişe'nin yanına yolladı. Hız.Aişe, 'Osman'ın kanını talep ettiklerini ve bu durumun halledilmesini istediklerini' söyledi. İmran ve Ebû Esved, Hız.Aişe'nin yanından ayrılarak Talha ve Zübeyr'in yanına geldiler. Onlara da aynı şekilde, “Buraya gelme sebebiniz nedir?” diye sordular. Onlar da Hız.Aişe gibi, “Osman'ın kanını istiyoruz.” dediler. İmran ve Ebû Esved, “Siz Ali'ye bey'at etmediniz mi?” diye sordular. Talha ve Zübeyr, “Evet ama kılıç boynumuzda idi. Ali, bizimle Osman'ın katilleri arasındaki meseleyi halletmedikçe tam bir bey'at gerçekleşmez” dediler.¹³⁵

Hız.Aişe ve beraberindekiler Basra'daki 'el-Mirbed' denilen yere gelerek oranın en yüksek yerine çıktılar ve Basra valisi Osman b. Huneyf gelinceye kadar orada beklediler. Hız.Aişe'nin yanında yer alan Basra halkından bir grup da burada idi. Osman b. Huneyf gelince Talha topluluğa bir konuşma yaptı. Konuşmasında, Allah'a hamdetti. Hız.Osman'ın faziletlerini zikretti ve onları Hız.Osman'ın kanını istemeye çağırıldı. Zübeyr de benzer bir konuşma yaptı. el-Mirbed'in sağında bulunan taraftarları, “Doğru söylediler ve iyiliği emrettiler.” derken solundaki karşı grup ise, “Günah işlediler, bey'ate aykırı davrandılar ve bâtılı emrettiler.” dediler.¹³⁶ Burası çok kalabalık ve gürültülü olmuştu. Talha hiç durmadan, “Susun, dinleyin!” diyordu. Ancak onlar dinlememeye devam edince Talha, “Üff! Bunlar ateş kelekleri ve hırs karasinekleri gibi.” dedi.¹³⁷

Talha ve Zübeyr Basra'da buldukları bir zamanda, Sa'd oğullarından genç bir adam onların yanına gelerek, “Ey Zübeyr, sen Rasûlullah'ın havarisisin ve sen Ey Talha, Rasûlullah'ın elinle korudun! Beraberinizde annemizi görüyorum. Hanımlarınızı da getirdiniz mi?” dedi. Onlar da, “Hayır.” dediler. Genç, “Ben hiçbir şekilde sizin yanınızda olamam.” dedi ve onların yanından ayrıldı.¹³⁸ Daha sonra Hız.Ali de Talha ve Zübeyr'i şu benzer sözlerle eleştirecekti: “Siz hanımlarınızı gizleyip de Rasûlullah'ın hanımını ortaya çıkarıyorsunuz. Bu sizi rahatsız etmiyor mu! Oysa bu büyük bir olaydır. Bunu Rasûlullah görse razı olur mu!”¹³⁹ Benzer bir olay da Talha ve Zübeyr Basra'da bir mescitte iken yaşandı. Bir adam yanlarına gelerek onlara, “Allah için söyleyin sizin bu gidişiniz nereye! Yoksa Rasûlullah böyle bir şey ile sizi sorumlu mu tuttu?” deyince Talha bir şey söylemedi ve kalkıp gitti.¹⁴⁰

Basra'daki bazı kabileler, Hukeym b. Cebele ve teb'asından bir grup ile bir-

134 İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 220.

135 Seyf b. Ömer, Fitne, s. 122; Taberî, Târih, IV, 462; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 231.

136 Seyf b. Ömer, Fitne, s. 123-124; Belâzûrî, Ensâb-1, III, 25.

137 Halife b. Hayyât, Târihu Halife b. Hayyât, Thk. Ekrem Ziya el-Umerî, 2. bsk., Dimaşk, 1397/1976, s. 182; Zehebî, Siyer, I, 35.

138 Seyf b. Ömer, Fitne, s. 125; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 213-214.

139 Belâzûrî, Ensâb-1, III, 45; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 240; Şevkî, Avâmilü'n-Nasr ve'l-Hezîme, Dimeşk, 1401/1981, s. 59.

140 Taberî, Târih, IV, 475.

leşerek Daru'r-Rızk'a doğru yürüdüler. Talha ve Zübeyr de taraftarları ile gelerek burada savaş için saf tuttular. Şiddetli bir savaş vuku buldu. Talha, atı 'Hakîm' ile katılmıştı.¹⁴¹ İki tarafta da ölü ve yaralılar olunca, sulh için birbirlerine çağrıda bulundular. Medine'ye elçi göndermek üzere aralarında bir anlaşma yaptılar. Buna göre Talha ve Zübeyr, Hz.Ali'ye zorla bey'at ettiyse vali Osman b. Huneyf; zorla bey'at etmediyse Talha ve Zübeyr Basra'dan çıkacaktı. Bunu araştırması için tayin edilen Ka'b b. Süver Medine'ye varınca halk toplandı. Günlerden Cuma idi. Ka'b kalktı ve şöyle dedi: "Ey Medineliler! Ben Basra elçisiyim. Size sorarım; Talha ve Zübeyr, Hz.Ali'ye zorla mı yoksa rıza ile mi bey'at ettiler?" Üsâme b. Zeyd'den başka hiç kimse ona cevap vermedi. Üsâme, "O ikisi zorla bey'at etmişlerdir." dedi. Ka'b Basra'ya bu haberle döndü.¹⁴² Bu olaylar üzerine Hz.Ali vali Osman'a, onların herhangi bir baskı altında kalmadan bey'at ettikleri bilgisini ulaştırdı.¹⁴³ Hz.Ali; Talha ve Zübeyr'i ayrılık üzere değil, sadece birlik ve fazilet üzere olmaya zorladığını ifade etmiştir.¹⁴⁴ Buradan Hz.Ali'nin, Talha ve Zübeyr'i kendisine bey'at etmeye zorlamasından ziyade, cemaatin tek bir görüş üzere olma hususundaki ısrar ve aşırı isteği dikkat çekmektedir.

Basra'da buldukları bir sırada Talha, Zübeyr ve grubu karanlık, rüzgârlı ve yağmurlu bir gecede, yatsı namazı kılmak için toplandılar. Onlar, yatsı namazını geç kılıyorlardı. Osman b. Huneyf ve teb'ası da namaz için orada idi. Talha ve Zübeyr, imamlığı Abdurrahman b. Attâb'a verdiler. Aralarında çıkan anlaşmazlık sonucu mescitte çarpışmalar yaşandı ve bir rivayete göre kırk, başka bir rivayete göre ise yetmiş kişi öldü.¹⁴⁵ Bu savaşta Hukeym b. Cebele Talha'yı, Züreyh de Zübeyr'i takip ediyordu.¹⁴⁶ Talha ve Zübeyr'in adamları, Osman b. Huneyf'i oradan çıkartarak Talha ve Zübeyr'in yanına getirdiler. Ama bu arada ona eziyet etmişler ve onun saçını, sakalını yolmuşlardı. Öyleki yüzünde hiç kıl kalmamıştı. Bunun üzerine Talha ve Zübeyr, Hz.Aişe'ye durumu bildirdiler. Hz.Aişe, "Osman'ı serbest bırakın." demişti.¹⁴⁷ Talha ise "Bu olaylar sonrasında Ali Basra'ya gelince bizi öldürür." dedi ve Talha ve Zübeyr çevresindeki kişiler ile Osman'ın hapsedilmesi konusunda anlaştilar.¹⁴⁸ Osman b. Huneyf kontrol altına alınarak hapsedildi.¹⁴⁹ Bunun yanı sıra, Talha ve Zübeyr'in tellalı, "Kimin yanında Basralı birisi varsa bize getirsin." diye bağırdı. Getirilenler öldürüldü. Hurkus b. Zühayr'in himaye etmesi ile sadece Sa'd oğulları kurtuldu. Daha sonra Sa'd oğullarına, Osman b. Hukeym yanlısı olduğu için sert davranıldı. Hatta onlar dövüldüler. Talha ve Zübeyr, itaat eden halka atıyye ve erzak verilmesini emrettiler.¹⁵⁰ Bu olaylar sonrasında Talha ve Zübeyr, "Basra halkından intikam almayı

¹⁴¹ Malakî, s. 228.

¹⁴² Seyf b. Ömer, Fitne, s. 128; İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 219.

¹⁴³ Hişâm Cuayt, s. 151.

¹⁴⁴ İbn Kesîr, Bidâye, VII, 232.

¹⁴⁵ Taberî, Târih, IV, 468; Mes'ûdî, II, 367.

¹⁴⁶ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 218.

¹⁴⁷ Ya'kûbî, II, 181; Zehebi, Siyer, II, 322.

¹⁴⁸ Belâzûrî, Ensâb-1, III, 26.

¹⁴⁹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 216.

¹⁵⁰ Taberî, Târih, IV, 472.

bize nasib eden Allah'a hamdolsun. Allah'im! Onlardan hiç kimseyi sağ bırakma!" dediler.¹⁵¹ Talha ve Zübeyr halka hitaben ise şöyle dediler: "Ey Basralılar! Günahlarınıza tevbe edin. Biz Mü'minlerin Emiri Osman'ı uyarmak istemiştik. Ancak sefih kimseler, halim olanlara galip geldi ve onunla savaştılar." İnsanlar da Talha'ya, "Ey Ebû Muhammed! Senin mektuplarında, bu söylediklerinin dışında şeyler bize geldi." dediler.¹⁵² Yaşanan bu karmaşa ve belirsizlik ortamından sonra Basra'nın beytümâlî, ordusu ve halkı Talha ve Zübeyr'in idaresine geçti. Onların yanında yer almayanlar da kendilerini gizlediler.¹⁵³ Beytümâlînin başına Hz.Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman getirildi. Talha ve Zübeyr, beytümâlîdeki malları halka dağıttılar. İtaat edenlere ise fazla fazla verdiler. İnsanlar erzak alabilmek için yoğun ilgi gösterince beytümâlî koruma altına alındı.¹⁵⁴

Hukeym b. Cebele el-Abdî, yetmiş kavminden üç yüz kişi topladı. Talha ve Zübeyr onların yanına gelerek, "Ey Hukeym! Ne istiyorsun." dediler. O da, "Osman b. Huneyf olayının hallolmasını, onun dâru'l-imâreye yerleştirilmesini ve beytümâlînin ona teslim edilmesini istiyorum." dedi. Bunun üzerine Talha ve Zübeyr, Hz.Aişe'nin yanına gittiler.¹⁵⁵ Bu olayın sonrasını Kâdı Ebû Bekir'in şöyle özetlediğini Ekinci şu sözlerle kaydeder: "Onlar Talha ve Zübeyr ile Zâbüka denen yerde karşılaşmışlardı ve bu olay esnasında Hukeym öldürüldü. Şayet Hukeym, güven telkin etseydi kendisine bir şey olmazdı."¹⁵⁶

Oysa başlangıçta Hz.Aişe ve grubunun vali Osman b. Huneyf tarafından Basra'ya girişleri engellenmek istendiğinde Talha ve Zübeyr, "Biz savaştan uzağız, sadece sulh için geldik." demişlerdi. Bunun üzerine vali Osman, onlarla bir anlaşma yapmıştı. Anlaşmaya göre; Hz.Ali oraya gelinceye kadar halkın düzenini ve emniyetini tehdit edebilecek herhangi bir olayın yaşanmasına müsaade edilmeyecekti.¹⁵⁷ Fakat anlaşma dışı istenmeyen bu olaylar vuku buldu.

Basra'da yaşanan üzüntü verici bu olayların haberi Hz.Ali'ye ulaşınca, "Talha ve Zübeyr bey'atlerine sadık kalmadılar. Onları çağırıyorum. Kabul ederlerse tevbeleri kabul olunur ve yaptıklarını mazur görürüm. Reddederlerse onlara kılıç cezası veririm. Kılıç cezası, onları kötülüklerden korumaya ve kurtarmaya yeter." dedi¹⁵⁸ ve yerine Sehl b. Huneyf'i vekil tayin ederek¹⁵⁹ ensardan yedi yüz kişi ile birlikte Basra'ya gitmek üzere yola çıktı. Rebeze'de¹⁶⁰ onları el-Müsennâ b. Muharrabe el-Abdî karşıladı. Hz.Ali'ye, Talha ve Zübeyr'in Hukeym b. Cebele hakkında öldürtülme emri verdiklerini söyledi.¹⁶¹ Hz.Ali yolculuğu boyunca bu ve benzeri olayları duyunca, "Allahu Ekber! Talha ve Zübeyr'i intikam hırsı bürü-

¹⁵¹ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 218.

¹⁵² Taberî, Târih, IV, 469; İbn Haldûn, Târih, II, 157.

¹⁵³ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 217; Zehebî, Siyer, II, 322.

¹⁵⁴ İbn Kesîr, Bidâye, VII, 232.

¹⁵⁵ Belâzürî, Ensâb-1, III, 27.

¹⁵⁶ Ekinci, s. 237.

¹⁵⁷ Ya'kûbî, II, 181.

¹⁵⁸ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe fi Marifeti's-Sahâbe, Thk. M. İbrahim Bennâ v.d., Kahire, III, 61.

¹⁵⁹ Halife b. Hayyât, s. 181; Mes'ûdî, II, 367.

¹⁶⁰ Burası, Medine'nin küçük kasabalarından birisidir. Medine'ye, Hicaz yolu üzerindeki Zât'ül-Irk'dan üç günlük mesafededir. (Yâkut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, Beyrut, Trs., III, 24)

¹⁶¹ Belâzürî, Ensâb-1, III, 31.

müşşe beni onlardan ne kurtaracak!” dedi.¹⁶²

Hız. Ali Rebeze'ye geldiğinde, serbest bırakılan Osman b. Huneyf onu sakalları yolunmuş bir vaziyette karşıladı. Hız. Ali'ye, “Ey Mü'minlerin Emiri! Beni ne halde gönderdin şimdi karşına ne halde çıkıyorum.” dedi. Hız. Ali, “Muhakkak ki bunda sana ecir vardır. Ömer ve Osman'ın tayin ettiği valilere insanlar kitap ve sünnetle muamele ettiler. Sonra üçüncüsünün gönderdiği valiye neleri reva gördüler. Onlar da, Talha ve Zübeyr de bana bey'at etmişlerdi. Sonra bey'atlerinden saparak, insanları bana karşı kıskırttılar. Şaşılacak şeydir ki Talha ve Zübeyr; Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a halife olarak itaat ettiler de bana karşı geldiler. Vallahi, Talha ve Zübeyr beni iyi tanıyan kimselerdendir.” dedi. Onların ıslahı için dua etti¹⁶³ ve ekledi: “Allah'ım! Talha ve Zübeyr'i imtihan ettiğin şeylerden beni uzak tut.”¹⁶⁴

Hız. Ali değişik zamanlarda, Ammar b. Yâsir ve oğlu Hasan'ı taraftar toplamak için Kûfe'ye yollamış;¹⁶⁵ Talha ve Zübeyr de Şam halkına yanlarında yer almaları için mektup yazmışlardı.¹⁶⁶ Ayrıca Hız. Ali, Cemel Vak'ası öncesi Talha ve Zübeyr ile mektuplaşmıştı. Bir mektuba Talha sert ifadelerle karşılık verince Hız. Ali, “Ben Talha'ya hak ile sordum. O bana batilla cevap verdi. Ben onu doğrulukla karşıladım. O beni şüphle ile karşıladı. Vallahi! Doğruluğum ona fayda etmedi. Onun yanlışlığı ise bana zarar vermez.” dedi.¹⁶⁷

Hız. Ali, Zikâr'da konakladığında Kûfe'nin önemli isimlerinden el-Ka'ka' b. Amr'ı Basra'ya yolladı. Ka'ka', Hız. Aişe'nin yanına gidip onunla konuştuğundan sonra ona, “Sen de bizim yanımızda iken Talha ve Zübeyr ile konuşalım.” dedi. Talha ve Zübeyr oraya geldiler. Ka'ka' onlara, “Mü'minlerin annelerine buraya gelme sebebini sorduğumda, insanlar arasında sulhu sağlamak olduğunu söyledi. Siz ne dersiniz? Tâbî mi olacaksınız yoksa muhalif mi?” dedi. Onlar, “Tâbî olacağız.” dediler. Ka'ka' “Bana uzlaşabileceğimiz bir şey söyleyin. Vallahi! Onu kabul ederiz ama makul değilse reddederiz.” dedi. Talha ve Zübeyr, “Söz konusu olan Osman'ın katillerinin cezalandırılmasıdır. Bunun terki Kurân-ı Kerim'in terki gibidir.” dediler. Ka'ka', “Bugün istikamet üzere olması gerekenler sizlersiniz. Osman'ın katilleri olduğunu düşündüğünüz Basra halkından altı yüz kişiyi öldürdünüz. Altı bin kişi kızarak sizi terk etti. Hurkus b. Zühayr'ı öldürmek istediniz de altı bin kişi onu korudu...” şeklinde devam eden konuşmalar sonunda, taraflar anlaşmaya vardı. Haber Hız. Ali'ye ulaşınca buna çok sevindi.¹⁶⁸ Zaten Hız. Ali'nin yola çıkma amacı da, Basra'ya varmadan Talha ve Zübeyr'e yetişerek onları geri çevirmek idi. Eğer bu mümkün olmazsa onlarla savaşıyordu.¹⁶⁹

Sonuç olarak özellikle Hız. Ali'nin elçi olarak gönderdiği Ka'ka' b. Amr'ın da girişimleri ile bir barış ortamı sağlanmıştı.

¹⁶² Seyf b. Ömer, Fitne, s. 137.

¹⁶³ Belâzürî, Ensâb-1, III, 31.

¹⁶⁴ Taberî, Târîh, IV, 480; Nâsirî, s. 100.

¹⁶⁵ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 226.

¹⁶⁶ Halife b. Hayyât, s. 181.

¹⁶⁷ Halebî, III, 356.

¹⁶⁸ İmâme, I, 72.

¹⁶⁹ İbn Kesîr, Bidâye, VII, 237; Tâhâ Hüseyin, s. 42.

¹⁷⁰ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 232; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 235.

4. Cemal Vak'ası ve Talha b. Ubeydullah'ın Vefatı

Hız.Ali ve beraberindekileri Talha ve Zübeyr, Basra'da el-Huraybe denilen yerde karşıladılar. Hız.Ali onlara ne istediklerini sordu. Onlar da, "Osman'ın kanını." dediler. Hız.Ali, "Allah, Osman'ın katillerine lanet etsin." dedi. Hız.Ali ve taraftarları saf tutmuştu.¹⁷⁰ Talha ve Zübeyr ise orduyu taburlara ayırıp bir rivayete göre Muhammed b. Talha'yı süvarilerin, Abdullah b. Zübeyr'i yayaların başına koydular.¹⁷¹ İki taraf bu şekilde üç gün durdukları halde savaş olmadı.¹⁷² Bu süre zarfında Hız.Ali, karşı tarafı devamlı sulha çağırıyordu.¹⁷³ Hız.Ali, "Karşı tarafa ok atmayınız, mızrak kullanmayınız ve kılıç vurmayınız." diyor,¹⁷⁴ Talha da devamlı, "Ey insanlar! Dikkat ediniz. Fitne kaynamaktadır." diye uyarılarda bulunuyordu. Tarafların amacı savaş yapmak değildi ama saflarını da bozmuyorlardı.¹⁷⁵

İki taraf sulh noktasına gelince Abdullah b. Sebe ve bir grup sefih toplandı. Bunlardan Eşter, "Bizim hakkımızda her iki tarafın görüşü de birdir. Barışır barışmaz yapacakları ilk işleri bizi öldürmek olacaktır. Geliniz, Talha'ya bir suikast düzenleyelim ve Osman'ı öldürdüğümüz gibi onu da öldürelim. Bizimle artık bu şekilde uğraşmakta ileri gidemezler." dedi. İbn Sebe ise; Talha'nın yanında çok sayıda kuvvet bulunduğunu belirtti ve bu görüşün yerinde olmadığını söyledi.¹⁷⁶ Uzun istişarelet sonucunda çözümün; iki tarafı birbirine düşürmek olduğuna karar verildi. İbn Sebe, "Ali, Talha, Zübeyr ve beraberindekiler birbirleriyle uğraşırken duruma bakın ve insanlar farkında olmadan oradan ayrılın. O zaman Ali, Talha ve Zübeyr dahil hiç kimse savaşın çıkmasına engel olamaz." dedi.¹⁷⁷

Ertesi gün Basra askerlerinin kılıç çektiklerini gören Talha ve Zübeyr, "Bu ne haldir!" deyince askerler, "Gece, Kûfe halkı bize saldırdı." dediler. Onlar da, "Ali'nin sözünde durmadığını öğrendik. Öyleki kanlar akıyor ve haram, helal kınıyor." dediler.¹⁷⁸ İbn Sebe, adamlarından birini de Hız.Ali'nin geçeceği yola koymuştu. Hız.Ali, adamı görüp neler olduğunu sorunca, o kişi Hız.Ali'ye, Talha ve Zübeyr'in adamlarının kendilerine saldırdıklarını ve kan aktığını söyledi.¹⁷⁹ Bu şekilde 36/656 senesi Cemaziyelâhir ayının son günlerinde savaş kaçınılmaz oldu.¹⁸⁰ Bu durumda bile iki tarafın yaptığı, savaştan ziyade saldırıları bertaraf etmek olmuştur.¹⁸¹

Cemel Günü Hız.Ali'nin yanında yer alan Abdullah b. Seleme ile Talha ve Zübeyr'in yanında yer alan Hâris b. Süveyd o günü şöyle anlattılar: "Vallahi! Cemel Günü gibisini hiç görmedik. Karşı tarafın mızraklarını göğüslerimizde

¹⁷⁰ Dîneverî, s. 137-138.

¹⁷¹ İmâme, I, 70.

¹⁷² İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 237; Madelung, s. 168-169.

¹⁷³ Dîneverî, s. 139; İbn Abdi Rabbih, IV, 330.

¹⁷⁴ Ya'kübî, II, 182.

¹⁷⁵ Zehebî, Târîh, III, 486.

¹⁷⁶ İbn Haldûn, Târîh, II, 161.

¹⁷⁷ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 236; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 238.

¹⁷⁸ Şevkî, s. 59.

¹⁷⁹ Hudarî Bek, II, 58.

¹⁸⁰ Halife b. Hayyât, s. 181; İbn Abdilber, İstîâb, III, 1033.

¹⁸¹ Ekinci, s. 241.

hissediyorduk. Onlar da bizim mızraklarımızı göğüslerinde hissediyorlardı. Birisi bir adım ilerlese, mızrak ona batardı. Her iki taraf da, ‘Lâ ilâhe illallah! Allahu Ekber!’ diyordu. O gün, eli, ayağı kopmuş insanlar gördük.”¹⁸²

Savaş şiddetlendiğinde Hz.Ali; Talha ve Zübeyr ile konuşmak istedi. Onlar, atlarının boyunları degecek kadar birbirlerine yaklaştı. Hz.Ali, “Atlar, adamlar ve teçhizatlarla savaştığınızı görüyorum. Kıyamet günü bunlar için bir özür hazırladınız mı? Allah’tan korkunuz! Ben sizin kanınızı korumak için hâkim olmadım mı? Benim kanım size, sizin kanınız da bana haram kılınmıştır. Kanımı size helal kılacak bir hadis mi var?” demişti.¹⁸³

Savaş esnasında Zübeyr, Ammar’ın Hz.Ali’nin yanında olduğunu öğrenince Rasûlullah’ın şu sözünü hatırladı: “Hak, Ammar iledir. Bozguncu bir fitnede öldürülecektir.” Hz.Ali de Basra halkının saflarına yaklaştı ve Zübeyr ile konuşmak için elçi gönderdi. Zübeyr gelince Hz.Ali Rasûlullah’ın, “Bir gün ikiniz karşı karşıya geleceksiniz ve (Zübeyr’i göstererek) haksız, sen olacaksın.” sözünü hatırlattı ve “Hatırlıyor musun?” dedi. Zübeyr, “Evet” dedi. Bu olay üzerine Zübeyr, oğlunun bütün ısrarlarına rağmen savaşı terk etti.¹⁸⁴ Akabinde Hz.Ali; Talha ile görüşerek, “Seni buraya getiren nedir?” diye sordu. Talha, “Osman’ın kanını talep ediyorum. Sen Rasûlullah’ın şöyle buyurduğunu bilmiyor musun? ‘Ancak şu dört halde mü’minin kanı helâl olur. Bunlar: Zina eden (recmedilir), Allah’a harb ilan eden, İslâm’dan dönen veya kasten bir mü’mini öldüren.’ Osman bunlardan hangi gruba giriyor.” dedi. Hz.Ali, “Asla! Elbette hiç birine girmiyor.” diye cevap verdi. Talha, “Oysa sen onun öldürülmesine göz yumdun.” dedi. Hz.Ali, “Allah beni bundan korusun ve onu öldürenleri kahretsin.” dedi. Talha, “Ama Osman’ın vefatından sonra hilafete sen geçtin.” dedi. Hz.Ali, “Ey Ebû Muhammed! İnsanlar beni istediler. Sen de bey’at ettin. O halde bana bey’at etmeseydin.” dedi. Talha, “Ben sana kılıç boynumda bir vaziyette bey’at ettim.” dedi. Hz.Ali, “Bu doğru değil. Benim hiç kimseyi zorlamayacağımı sen de bilirsin. Eğer bey’at konusunda birilerini zorlasaydım Sa’d, İbn Ömer ve Muhammed b. Mesleme’yi zorlardım. Onlar bana bey’at etmekten kaçındılar. Ben de onları bıraktım.” dedi. Talha, “Biz altı kişilik şûrada idik. İki kişi vefat etti. Sen de kendine bey’at etmemiz için bizi zorladın.” dedi. Hz.Ali, “Ama siz bey’atten önce benim halife olmama rıza gösteriyordunuz! Sonra yeni şeyler yapmaya kalkıştınız.” dedi.¹⁸⁵ Hem sen, Rasûlullah’ın beni göstererek, ‘Allah’ım! Onu seveni sev, ona düşmanlık edene düşmanlık et, ona yardım edene yardım et ve ona ihanet edene ihanet et.’ buyurduğunu biliyorsun. Aynı şekilde bana bey’at eden ilk kişi de sendin. Ama bunu bozdun.” dedi. Talha, bunun üzerine savaştan ayrılmak için acele etti.¹⁸⁶

Sonunda Talha, Hz.Ali’ye karşı savaştığı için çok pişman olmuş¹⁸⁷ ve bu pişmanlığını da şu şiirle dile getirmiştir:

— — — —

¹⁸² İbn Abdi Rabbih, IV, 327.

¹⁸³ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 239; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 240.

¹⁸⁴ Dîneverî, s. 139; İbn Haldûn, Târîh, II, 162.

¹⁸⁵ İmâme, I, 74-75.

¹⁸⁶ Mes’ûdî, II, 373.

¹⁸⁷ Bustî, Sikât, II, 261; Malakî, s. 167, 193.

ندمت ندامة الكسعي لما شربت رضي بني جرم برغمي

“Pişmanlığım, parmaklarını koparıncaaya kadar ısırın Kuseî'nin pişmanlığı gibidir, İstemediğim halde günahkarlara razı olduğum zaman.”¹⁸⁸

Mervan b. Hakem, Talha'nın savaştan ayrılacağını öğrenince vefatına neden olacak oku atacaktır.¹⁸⁹

Talha ve Zübeyr gibi iki önemli kişinin öldürülmesinden sonra savaş, Hz.Ali ve taraftarları lehine sonuçlandı.¹⁹⁰ Bu olayda iki taraftan toplam on bin kişinin öldüğü rivayet edilir.¹⁹¹

Bir sahabi der ki; “Cemel Günü şu dört kişinin haricinde Bedir ehlinde birini gördüm, diyen yalan söylemiştir. Onlar: Hz.Ali ve Ammâr bir grupta, diğer grupta Talha ve Zübeyr.”¹⁹²

Pek çok eserde birbirine yakın ifadelerle şu rivayet yer alır: Hz.Ali, “Ben dört kişi ile denendim.” der ve bu kişileri, özellikleri ile şöyle sıralar: “İnsanların en akıllısı ve en cömerdi Talha, en cesuru Zübeyr, en dindarı Hz.Aişe ve en zengini Ya'lâ b. Münebbih.¹⁹³ Ya'lâ, benimle savaşacakların her birine bir at ve otuz dinar veriyordu.” dedi.¹⁹⁴ Talha ve Zübeyr, kullandıkları pek çok para ve malzemeyi ondan temin etmişlerdi. Öyleki o; Hz.Aişe, Talha ve Zübeyr'in emrine altı yüz deve ile altı yüz dirhem para vermişti. Ayrıca Ya'lâ, Yemen'den Hz.Aişe için yüz dinara satın aldığı¹⁹⁵ 'Asker' isminde bir deve göndermişti.¹⁹⁶ Bazı eserlerde bu isimlere bir beşincisi daha eklenir ki o da Hz.Ali'nin, 'İnsanların en âbidi' olarak vasıflandırdığı Talha'nın oğlu Muhammed'dir. Hz.Ali onun için, “O, övgüye lâyık bir kimse idi. Onu hata yapmaya babası sürükledi ve o babasının yanında savaşa katıldı.” dedi.¹⁹⁷ Hz.Ali ekledi: “Bu kişiler benim ne bir yanlışımı, ne haksız yere bir mal edindiğimi ve ne de hevâya meylettigimi görmüşlerdir.”¹⁹⁸

Hız.Ali, Cemel Vak'ası sonrası bir konuşmasında, “Vallahi Talha, Zübeyr ve Hz.Aişe biliyorlardı ki; ben hak üzereyim, kendileri ise yanlış yoldalar.” demiştir.¹⁹⁹

Talha, Cemel Olayı'nın taraflarından ve savaş sonunda öldürülenlerden birisi olduğu için bu savaşa iştirak eden kişiler hakkında söylenen rivayetlere de burada kısaca yer verilecektir.

Bu konuda farklı pek çok görüş ortaya konmuştur. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Zehebî eserinde, “Bu savaşta Talha sorumluluktan, Hz.Ali ise mevkiinden

¹⁸⁸ Halife b. Hayyât, s. 181; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğabe, III, 60.

¹⁸⁹ Dîneverî, s. 140.

¹⁹⁰ Madelung, s. 172.

¹⁹¹ Zehebî, İber, I, 37; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 244.

¹⁹² İbn Abdi Rabbih, IV, 328.

¹⁹³ İbn Abdilber, İstîâb, II, 499, 767; Zehebî, Târîhu'l-İslâm, IV, 259.

¹⁹⁴ Zehebî, Târîh, III, 499.

¹⁹⁵ İbn Haldûn, Târîh, II, 155; Nâsirî, s. 100.

¹⁹⁶ Belâzürî, Ensâb-1, III, 22-23; Mes'ûdî, II, 366.

¹⁹⁷ Zehebî, Siyer, I, 59; Sehâvî, II, 280.

¹⁹⁸ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğabe, III, 61; Şeybânî, Fedâil, II, 596.

¹⁹⁹ İbn Abdilber, İstîâb, II, 499; 767.

dolayı savaşmıştır.” ifadelerine yer verir.²⁰⁰

Ebû Musa el-Eş'arî'ye birisi, “Bu dönemde insanlar Kûfe'de Ali; Basra'da Talha ve Zübeyr; Şam'da Muaviye ve Hicaz'da onlarla yetinmeyip kimseyle savaşmayan bir grup olmak üzere dört gruba ayrıldı.” deyince Ebû Musa, “Onların en hayırlısı, sonuncusudur.” demiştir.

Hız.Ali'ye Cemel ve Sıffin Vak'ası'nda ölenlerin durumu hakkında sorulunca; Hız.Ali, iki grubun da cennete gireceğini söyledi²⁰¹ ve “Onlar kardeşlerimizdir, bize karşı gelmişlerdir.” dedi.²⁰²

Bazı alimler de onlar hakkındaki sorulara: “Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.” ayeti²⁰³ ile cevap vermişlerdir.

Diğer taraftan Hız.Ali, Talha ve Zübeyr savaş yapmaya değil sukûneti sağlamaya gittikleri için günahkar değillerdir,²⁰⁴ şeklinde bir görüş de vardır.

Başka bir görüş şu şekildedir: “Hız.Ali ve taraftarları isabet etmiş; Hız.Aişe, Talha, Zübeyr ve taraftarları ise yanılmışlardır. Hız.Peygamber'in beyanına göre, ictihadlarında isabet edenler iki, etmeyenler bir sevap kazanır. Böylesine bir İslâmî temele dayandırılarak, 'bu savaşta ölenler şehid olmuşlardır' denilebilir.”²⁰⁵ Bu rivayet pek çoğu sahabiden olan bu kişiler hakkında yapılması gereken makul bir görüştür.

Asla kabul görmeyen aşırı, bir Şia görüşü de şöyledir: “Hız.Ali'yi terk ettiklerinden Hız.Aişe, Hız.Osman, Talha, Zübeyr ve Muaviye tekfir edilenler arasındadır.”²⁰⁶

Bu olayda tarafları suçlu-suçsuz veya haklı-haksız şeklinde kategorilere ayırmadan, Ehl-i Sünnet boyutuyla değerlendirmek en makulü olacaktır. Hız.Peygamber'in hanımı ve cennetle müjdelenmiş iki sahabe hakkında sâfiyâne düşüncelerin dışında farklı görüşlere sahip olmak bir müslüman için mümkün görünmemektedir. Taraflardan birini aşırı övüp diğerini aşırı yermek gibi abartılardan kaçınarak, konu itidal çerçevesinde ele alınmalıdır. Sahabe hakkında olumsuz düşünceler içerisinde olmak, bütün bunların da ötesinde Hız.Peygamber'in hadisi ile bağdaşmamaktadır. Buharî ve Müslim'de yer alan bir hadiste Hız.Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Ashabıma ağır söz söylemeyin. Şayet sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın sadaka etse, ashabımın birinin bir Müdd (iki avuç dolusu) miktarı sadakasına ulaşamaz, hatta bunun yarısına bile erişemez.”²⁰⁷

Öncelikle, Talha ve Zübeyr'in halife olabilmek için sefere çıktığı görüşüne katılmak mümkün görülmemektedir. Çünkü Hız.Ali, Hız.Osman'ın vefatından sonra bu iki sahabeye halifelik teklifinde bulunmuş onlar, “Sen bu göreve daha layıksın.” diyerek bunu reddetmişlerdi. Talha'nın eğer böyle bir niyeti olsaydı Hız.Ali'nin bu teklifini kabul eder veya halifelik mücadelesine hemen Medine'de

²⁰⁰ Zehebî, Siyer, I, 36.

²⁰¹ İbn Haldûn, el-Mukaddime, 5. bsk, Beyrut, 1984, s. 214.

²⁰² Kândehevî, Hayâtü's-Sahâbe, Terc. Ahmed Meylanî, Konya, Trs., III, 13.

²⁰³ Kur'an, 2, 134.

²⁰⁴ Ekinci, s. 11-12.

²⁰⁵ Ahmet Kurucan-Zühüdü Mercan, Cennetle Müjdelenen On Sahabi, İstanbul, 2001, s. 348.

²⁰⁶ DGBİT, II, 450.

²⁰⁷ Muhammed Fuad Abdü'l-Bâki, el-Lü'lüü ve'l-Mercân (İmâm-ı Buhârî ve Müslim'in İttifak Ettikleri Hadisler), Terc. İsmail Kaya v.d., Konya, 1986, III, 235-236.

başlardı.

Talha'nın Hz.Ali'nin şahsına karşı bir kırgınlığı, kırgınlığı veya husumeti de yoktu. Nitekim Hz.Osman'ın son zamanlarında Hz.Ali, Talha ve Zübeyr hep birlikte hareket etmişlerdi.

Hz.Ali -savaş öncesinde ve savaş esnasında Talha ve Zübeyr ile görüşmelerinde- onlara maksatlarını sorduğunda; hiçbir zaman halifelik ve valilik gibi bir talebi dile getirmemişler bilakis her görüşmede Hz.Osman'ın kanını talep ettiklerini ve katillerin bir an evvel cezalandırılmasını istediklerini söylemişlerdi.

Savaş esnasında ise Talha ve Zübeyr, olayın amacından saptığını fark ettiklerinde pişman olarak savaştan ayrılma kararı almışlardı. Eğer halifelik gibi bir ihtirasları olsa bunu sonuna kadar ısrarla sürdürürlerdi. Ama bütün bunlarla beraber niyet her ne kadar hâlisane de olsa yapılan bu davranışı Hz.Ali'nin halifeliğine ve yapmış oldukları bey'ate müğayir bir davranış olarak değerlendirmek gerekir.

Vefatı

Talha, Cemal Günü ilk öldürülenlerdendir.²⁰⁸ Talha'yı Mervan b. Hakem'in ok ile yaraladığı ve onun bu yara sebebiyle vefat ettiği hususunda kaynaklar ittifak halindedir.²⁰⁹ Bir rivayette Mervan'ın Talha'ya, on bir tane ok attığı²¹⁰ ve okların atın üstünde iken isabet ettiği yer almaktadır.²¹¹

Bununla birlikte bir çok eserde okun Talha'nın bacağına isabet ettiği yer alırken²¹² boynuna²¹³ veya başına²¹⁴ geldiği yaralanan yerin vefat edinceye kadar kanadığı rivayet edilir. Talha'nın kılıçla öldürüldüğü de söylenmiştir.²¹⁵

Talha ile aynı saflarda yer almasına²¹⁶ rağmen Mervan b. Hakem kasten²¹⁷ neden böyle bir şey yaptı?

Mervan Hz.Osman'ın şehadetine giden olaylarda, sorumlulardan birisinin de Talha olduğunu düşünüyor²¹⁸ ve bu yüzden de ona kin duyuyordu.²¹⁹ Çünkü Talha, Hz.Osman'ın son günlerinde ona karşı sert davranmıştı.²²⁰ Mervan, Talha'ya ok attığında, "Bu, Osman'a olan yardımımdır.²²¹ Vallahi! Senden sonra

— — —

²⁰⁸ Zehebî, Siyer, I, 35; İbn Hacer, İsbâbe, II, 557; Tehzibu't-Tehzib, Beyrut, 1326/1908, V, 21; Brockelman, s. 116.

²⁰⁹ İbn Sa'd, III, 223, 224; Belâzürî, Ensâb-1, III, 43; er-Rib'î, Târîhu Mevlidi'l-Ulemâ ve Vefeyâtihim, Thk. Abdullah Ahmed Süleyman Hamîd, Riyâd, 1410/1989, I, 125; İbnü'l-Cevzî, Muntazam, V, 114; Şemseddîn Sâmî, Kâmûsu'l-A'lâm, İstanbul, 1898, IV, 3016.

²¹⁰ Zehebî, İber, I, 37.

²¹¹ İbn Hallikân, III, 19; Zehebî, Târîh, III, 488.

²¹² İbn Kuteybe, Maârif, s. 101; İbn Abdilber, İstîâb, II, 766; İbn Hacer, İsbâbe, III, 532.

²¹³ Halife b. Hayyât, s. 185; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 247; Huzâî, s. 470.

²¹⁴ İbn Sa'd, III, 223.

²¹⁵ Makdisî, V, 82.

²¹⁶ İbn Hacer, Tehzib, V, 21; İbnü'l-İmâd, I, 43.

²¹⁷ Madelung, s. 171.

²¹⁸ İbn Abdilber, İstîâb, II, 766; Hasan İbrahim Hasan, I, 366.

²¹⁹ İbn Kuteybe, Maârif, s. 101.

²²⁰ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğabe, III, 60.

²²¹ Zehebî, Kitâb, I, 31; İbn Hacer, İsbâbe, III, 532.

asla Osman'ın katilini aramayacağım.” demişti.²²² Bu olayın akabinde Mervan, Hz.Osman'ın oğlu Ebân'ın yanına giderek, “Seni, Osman'ı öldüren adamların birinden kurtardım.” demişti.²²³ Bu bilgileri destekleyen bir rivayet de şöyledir: Cemel Vak'ası öncesi yolculukta Zâtü'l-irk'a gelindiğinde Saîd b. el-As; Mervan b. Hakem ve arkadaşlarına, -Hz.Aişe, Talha ve Zübeyr'in öldürülmesini kastederek- “Siz intikam almadan, şu arkanızdaki develeri halletmeden nereye gidiyorsunuz?” deyince Mervan, “Gidelim, umarım ki Osman'ın bütün katillerini öldürürüz.” şeklinde karşılık vermişti.²²⁴ Mervan, Talha'yı öldürdükten sonra savaştan ayrıldı ve Hz.Ali'den 'eman' istedi. Hz.Ali de ona istediğini verdi. O, Medine'ye dönerek Muaviye hilafete geçene kadar oradan ayrılmadı.²²⁵

Eserlerde, Talha'yı öldüren kişinin fitneci gruptan birinin olabileceği ihtimali de yer alır.²²⁶ Hatta İbn Kesîr, “Meşhur görüş Talha'yı Mervan'ın öldürdüğü görüşü olmasına rağmen, başkasının öldürdüğü ihtimali bana daha yakın gelmektedir.” diye eklemiştir.²²⁷

Talha, yaralanıp da yere düşünce, “Vallahi! Bugün kendimi Kureyş'in en güçsüz adamı hissediyorum. Halbuki ben, bu duruşun dışında dimdik dururdum. dedi.²²⁸ Talha yaralandığında, “Saygı duyulan yaşlı insanların ölümünü zâyi olarak görmüyorum.” demiş²²⁹ ve eklemiştir, “Bizler Osman konusunda kandırıldık. Bugün bize onun yolunda kurban olmamızdan başka bir seçenek yoktur.²³⁰ Allah'ım! Osman'ın benden razı olmasını bana nasip et.”²³¹

Talha'nın yarasını kapattıklarında ayağı şişiyor, açıklarında ise kan akıyordu. Talha, yarayı açık tutmalarını istedi ve “O oku kanımın akması için bana Allah gönderdi.” dedi.²³²

Talha'nın son anlarında şu ayeti okuduğu rivayet edilir: ²³³ “Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirayet ve hepsini perişan eder).²³⁴

Bu esnada Talha'nın yaralandığını gören Ka'ka' b. Amr²³⁵ ona, “Ey Muhammed'in babası! Sen yaralısın, bu halde iken ne yapıyorsunuz! Bir eve girseniz.” dedi.²³⁶ Talha da yaralanan ayağıyla atına dayanarak, orada bulunan insanlardan

²²² Belâzûrî, Ensâb-1, III, 43; Zehebî, Siyer, I, 36; Sâmi, Kâmûsu'l-A'lâm, IV, 3016.

²²³ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gabe, III, 61; Zehebî, Târih, III, 487; Huzâi, s. 470.

²²⁴ Günal, s. 73; Akbulut, s. 193.

²²⁵ Akbulut, s. 196.

²²⁶ İbnü'l-Esîr, Kâmil, III, 244; Malakî, s. 221; Şevkî, s. 60.

²²⁷ İbn Kesîr, Bidâye, VII, 247.

²²⁸ Ya'kübi, II, 182.

²²⁹ İbn Kuteybe, Maârif, s. 101.

²³⁰ Belâzûrî, Ensâb-1, III, 60; Zehebî, Siyer, I, 35.

²³¹ Seyf b. Ömer, Fitne, s. 167; İbn Sa'd, III, 222, 223.

²³² Halife b. Hayyât, s. 186; Belâzûrî, Ensâb-1, III, 43; İbn Abdilber, İstîâb, II, 768; Zehebî, Târih, III, 528.

²³³ Günal, s. 89.

²³⁴ Kur'an, 8, 25.

²³⁵ Ka'ka' b. Amr, Hz.Ali'nin tarafında olmasına rağmen yaralı bir halde gördüğü Talha'yı öldürmek ya da kötü muamelede bulunmak yerine ona yardımcı olmuştur. (Mahmud Şakir, III, 271) Bu olay iki tarafında niyetinin kesinlikle savaş olmadığı ve Cemel Vak'asında bir savaştan ziyade saldırıların bertaraf edildiği tezini doğrulamaktadır.

²³⁶ Malakî, s. 220.

yardım istedi.²³⁷ Kölesi yanına geldi. Talha ona, “Beni terkine al ve uygun bir yere götür.” dedi. Talha’nın ayakkabısı kan ile dolmuş, çok kan kaybettiği için de bitkin düşmüş ve durumu ağırlaşmıştı. Basra’daki bir eve geldiler ve Talha bir saat sonra orada vefat etti.²³⁸ Geldikleri bu ev, Sa’d oğullarından birisine aitti.²³⁹ Talha sekâret halinde iken Hz.Ali’nin adamlarından birisi onun yanına geldi. Talha ona, “Sen Emîru’l-Mü’mininin adamlarından mısın?” diye sordu. O da, “Evet.” dedi. Talha, “Uzat elini de Ali için sana bey’at edeyim.” dedi ve ona bey’at etti. Çünkü Talha, Hz.Ali’ye tekrar bey’at etmeden vefat edeceğinden korkmuştu.²⁴⁰ Bir rivayete göre ise Talha arzu ettiği yere gelmeden²⁴¹ savaş alanında vefat etmişti.²⁴²

Talha, 36/656 senesinin Cemaziyelâhir ayının²⁴³ onunda,²⁴⁴ Perşembe günü vefat etmiştir.²⁴⁵ Bunun yanı sıra Recep ayında vefat ettiği de rivayet olunur.²⁴⁶

Talha, meşhur olan görüşe göre vefat ettiğinde altmış dört yaşında idi.²⁴⁷ Diğer taraftan eserlerde Talha’nın vefat ettiğinde altmış²⁴⁸ veya altmış iki yaşında olduğu da yer alır.²⁴⁹

Talha’nın vefat tarihi kesin olmasına rağmen yaşı konusundaki bu farklılık, onun ne zaman doğduğunun tam olarak bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Zaten rivayetlerde yer alan rakamlar da birbirine yakındır.

Hz.Ali, Cemel Günü öldürülenlerin arasında dolaşırken Talha’yı gördü, ona yaklaştı, eğildi, onun yüzündeki toprağı sildi ve şöyle dedi: “Allah sana rahmet etsin Ey Ebû Muhammed! Seni yıldızların altında kıvrılmış yatıyor görmek bana çok ağır geliyor. Acizliğimi ve hüznümü Allah’a şikâyet ediyorum.²⁵⁰ Keşke bundan yirmi yıl önce ölseymdim.” dedi.²⁵¹ Bu rivayet Talha’nın savaş alanında vefat ettiği bilgisini desteklemektedir.

Hz.Ali, Cemel Günü sonrasında yaptığı bir konuşmada, Talha’nın oğlu İmran’a,²⁵² “Ben; Talha, Zübeyr ve Hz.Aişe ile Allah Teâlâ’nın buyurduğu şu kişiler gibi olmayı umuyorum” dedi ve²⁵³ “Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.” ayetini okudu.²⁵⁴

²³⁷ İbn Kesîr, Bidâye, VII, 241.

²³⁸ Taberî, Târih, IV, 527-528; İbn Hallikân, III, 19.

²³⁹ Belâzûrî, Ensâb-1, III, 43.

²⁴⁰ İbnü’l-Esîr, Kâmil, III, 243.

²⁴¹ İbn Hallikân, III, 19.

²⁴² İbn Kesîr, Bidâye, VII, 247.

²⁴³ İbn Sa’d, III, 224; Halife b. Hayyât, s. 186.

²⁴⁴ Bustî, Sikât, II, 339; İbn Hacer, Tehzîb, V, 21.

²⁴⁵ İsbahânî, I, 87; İbn Hacer, İsâbe, III, 532.

²⁴⁶ Bustî, Sikât, II, 339; Zehebî, Siyer, I, 40.

²⁴⁷ Mes’ûdî, II, 374; Malakî, s. 222.

²⁴⁸ İbn Kuteybe, Maârif, s. 101; Makdisî, V, 82.

²⁴⁹ İbn Sa’d, III, 224; İbnü’l-Cevzî, Muntazam, V, 114.

²⁵⁰ ez-Zemahşerî, el-Fâik fî Ğarîbi’l-Hadîs, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, 2. bsk., Lübnan, Trs., I, 196; er-Râfîî, et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn, Thk. Azizullah el-Utâridî, Beyrut, 1407/1987, I, 357; Zehebî, Siyer, I, 36.

²⁵¹ Zehebî, Târih, III, 488; İbn Kesîr, Bidâye, VII, 247.

²⁵² Şeybânî, Fedâil, II, 746, 747.

²⁵³ İbn Abdilber, İstîâb, II, 767; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğabe, III, 61.

²⁵⁴ Kur’an, 15, 47.

Hz.Ali, “Talha’yı öldüreni cehennem ile müjdeleyin!” demişti.²⁵⁵

Şûbe ise beş yüz veya daha fazla sahabinin, “Osman, Ali, Talha ve Zübeyr cennettedir.” dediğini bildirmiştir.²⁵⁶

Talha'nın cenaze namazı bizzat Hz.Ali tarafından kıldırılmıştır.²⁵⁷ Eserlerde Talha'nın Basra yakınlarında²⁵⁸ el-Kelâ' denilen yerin yan tarafına²⁵⁹ Yezâl denilen bir yere²⁶⁰ defnedildiği bilgisi mevcuttur.

Öldükten sonra da rahmetle anılacak olan²⁶¹ ‘Yürüyen Şehid’, böylece Hz.Peygamber’in Hıra Dağı’nda verdiği şehitlik müjdesine²⁶² mazhar olmuştur.

Talha'nın vefatından otuz küsur yıl sonra bir rivayete göre kızı Aişe,²⁶³ - başka bir rivayete göre ise bir adam- rüyasında Talha'yı gördü. Talha, ona şöyle diyordu: “Benim yerimi değiştirin. Burada, sızan bir su bana eziyet veriyor.” Bu rüya aynı kişi tarafından arka arkaya üç gün görüldü. Bunun üzerine Talha'nın cesedi, Basra'da başka bir yere aktarıldı. Beden öldüğü günkü görünümünde idi. Sadece suyun değdiği yer yeşermişti.²⁶⁴ Talha'yı kabrinden çıkarma işini, Abdurrahman b. Selâme et-Teymî üstlenmişti.²⁶⁵ Talha'nın ikinci olarak defnedildiği Basra'daki yer, on bin dirheme satın alınmış²⁶⁶ Hz.Ebü Bekir ailesinin evlerinden birisi idi.²⁶⁷ Meşhur görüşe göre kabri ve mescidi buradadır.²⁶⁸

Sonuç olarak; Talha, Hz.Ebü Bekir ve Hz.Ömer dönemlerinde geri planda durmuştur. Hz.Ömer, vefatı öncesi halife olabilecek altı kişinin içinde Talha'yı da zikretmiştir. O, Hz.Ebü Bekir ve Hz.Ömer dönemlerinde olduğu gibi Hz.Osman döneminde de istişare kurulunda bulunan kimselerden olmuştur.

Hz.Osman'ın muhasarası ile Talha'nın yoğun siyasi hayatı başlamış ve bu süreç vefatıyla sonuçlanmıştır. Hz.Osman'ın muhasarasında pasif ve tarafsız kalmakla suçlanmış ve bu sebeple Cemel Vak'ası'nda aynı safta yer aldığı, aynı gaye için bir araya geldiği Mervan b. Hakem tarafından öldürülmüştür. Talha, Hz.Ali'ye ilk bey'at eden kişi olmasına rağmen Hz.Osman'ın katillerinin hemen cezalandırılmasını istediği için Hz.Aişe ve Zübeyr'in de içinde bulunduğu grupta yer almıştır. Hz.Ali ve taraftarları ise katillerin kitle halinde olması ve bu sebeple cezalandırma işinin hemen mümkün olamayacağı görüşünde idiler. Bu iki grup, münafıkların işin içine girmesiyle ne olduklarını bile anlamadan binlerce müslümanın hayatını kaybettiği bir savaşın içerisine sürüklenmişlerdir. Talha da bu olayda vefat etmiştir. Talha, özellikle Cemel Vak'ası'nı hazırlayan olaylar başta olmak üzere Hz.Ali ve Hz.Osman dönemindeki bazı ictihatlarından dolayı pişmanlığını dile getirmiştir.

255 İbn Sa'd, III, 225.

256 Zehebî, Târîh, III, 507.

257 Mahmud Es'ad, 433; Hizmetli, s. 118.

258 Belâzûrî, Ensâb-1, III, 43; Bustî, Sikât, II, 284; Meşâhir, I, 7.

259 İbn Abdilber, İstîâb, II, 768; Malakî, s. 221.

260 Bustî, Sikât, II, 339.

261 Zehebî, Kitâb, I, 31.

262 Müslim, Fedâ'ilü's-Sahabe, 50.

263 Zehebî, Siyer, I, 40.

264 Belâzûrî, Ensâb-1, III, 44; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğabe, III, 61.

265 İbn Kuteybe, Maârif, s. 101.

266 İbn Abdilber, İstîâb, II, 768-769; Malakî, s. 221.

267 İbn Sa'd, III, 223-224; Zehebî, Târîh, III, 528.

268 Mes'ûdî, II, 374.